



УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
Финансии и банкарство
Штип

Тања Арсова

**Профитабилноста на македонските банки во време на глобалната
финансиска и должничка криза**

- МАГИСТЕРСКИ ТРУД -

Штип, Декември, 2017

Комисија за оценка и одбрана

Ментор: проф. д-р Ристо Фотов, Економски факултет

Член: проф. д-р Трајко Мицески, Економски факултет

Член: Доц. д-р Илија Груевски, Економски факултет

„Профитабилноста на македонските банки во време на глобалната финансиска и должничка криза”

Краток извадок

Работењето на банката се оценува врз основа на стапката на приносот што ја остваруваат акционерите на вложениот капитал, како и ризикот што тие го преземаат. Врз таа основа се поставени бројни финансиски показатели коишто отсликуваат различни аспекти поврзани со профитабилноста и ризичноста на банката. Овие показатели во основа се пресметуваат користејќи ги информациите содржани во финансиските извештаи.

За разлика од банкарските системи на развиените земји, коишто главниот удар врз профитабилноста, како последица на меѓународната финансиска и економска криза, го почувствуваа во 2008 година, македонските банки бележат одложен тренд на влошена профитабилност, специфичен по многу карактеристики на банкарските системи на земјите од Западниот Балкан.

Целта на овој труд е да се анализира профитабилноста на македонските банки во периодот 2008-2012 година, односно во време кога банкарскиот сектор за првпат ќе ги почувствува ефектите од големата финансиска криза, па сè до 2012, година во којашто владее должничката криза.

Клучни зборови: *профитабилност, финансиска криза, показатели, приходи*

PROFITABILITY OF MACEDONIAN BANKS IN THE PERIOD OF GLOBAL FINANCIAL AND DEBT CRISIS

Abstract

The banks' operation performance is evaluated through the rate of return that the stockholders get from invested capital, and the risk they take. On that basis are set numerous financial indicators that reflect different aspects related to the profitability and the banks risks. These indicators are calculated basically using the data contained in the financial statements.

Despite the banking systems in developed countries, which basic shock over the profitability was felt in 2008 year, due to the world financial and economic crisis, the Macedonian banks marked postponed trend of worsened profitability, very specific for the banking systems from the West Balkans countries.

The purpose of this paper is to analyze the profitability of Macedonian banks for the period 2008-2012 year, i.e, in the time when the banking sector felt the effects of a major financial crisis first time, until 2012, significant for the euro debt crises.

Keywords: *profitability, financial crisis, indicators, incomes.*

СОДРЖИНА

Вовед	5
I Поим, суштина и фактори што влијаат на профитабилноста на банките	7
1. Поим и дефиниција за профитабилност.....	7
2. Индикатори на профитабилноста.....	9
3. Фактори кои влијаат на профитабилноста.....	11
3.1. Капитал.....	12
3.2. Големина на банката.....	13
3.3. Управување со ризиците	15
3.4. Управување со трошоците	17
3.5. Квалитет на управувањето со банката	17
3.6. Продуктивност	18
3.7. Информациона технологија	19
3.8. Структура на билансот на состојба	20
3.9. Некаматни приходи.....	21
II Финансиски кризи во банкарскиот сектор	23
1. Поим за финансиска криза	23
1.1 Видови финансиски кризи.....	23
1.1.1 Банкарски кризи	23
1.1.2 Шпекулантски меури и падови	24
1.1.3 Меѓународни финансиски кризи.....	25
1.1.4 Несложување на активата и пасивата	26
1.1.5 Несигурност и групно однесување	26
1.1.6 Регулативни неуспеси.....	28
1.1.7 Проневера.....	28
1.1.8 Заразување.....	29
1.1.9 Рецесивни последици	29
2. Глобалната финансиска криза од 2007 година.....	30
2.1 Избувнување на кризата во САД	31
2.2 Причини за глобалната финансиска криза.....	35
3. Суверена должничка криза во Европа	45
III Профитабилност на банкарскиот сектор во Македонија, во период од 2007-2013 година	50
1. Осврт на профитабилноста на македонските банки во период на финансиска и должничка криза.....	50
2. Тренд на профитабилноста на македонските банки (показатели на профитабилноста за периодот 2008-2012 година)	54
3. Влијание на меѓународните банки врз македонскиот банкарски сектор во периодот на финансиската криза	56
4. Потребата за воведување на Базел 3 и неговото влијание на профитабилноста	66
ЗАКЛУЧОК	69
Преглед на литературата (REFERENCES)	78

Вовед

Корените на светската финансиска криза се длабоко навлезени во системските проблеми на меѓународниот финансиски и паричен систем. Голем број причини доведоа до појава на финансиската криза, која подоцна премина и во глобална економска криза, преминувајќи од финансискиот во реалниот сектор: непромисленото хипотекарно кредитирање (недостиг на одговорност и транспарентност кај хипотекарното кредитирање), секјуритизацијата, однесувањето на рејтинг агенциите, глобалните неурамнотежености, меѓународните меури, законодавството и одделната регулација, управувањето со ризикот, односно преголема подготвеност за прифаќање на ризик, банкарскиот систем во сенка и вонбилансното финансирање, прекумерниот левериџ, финансиските иновации, финансиските деривати и други фактори, се само дел од причините.

Профитабилноста е одраз на начинот на кој работат банките, земајќи го во предвид и окружувањето во кое функционираат. Всушност, профитабилноста би требало да го отслика квалитетот на менаџерскиот тим на банката, однесувањето на акционерите, стратегиите, политиките, ефикасноста и способноста за управување со ризиците. Резултатите коишто банката ги остварува, имаат повеќекратно значење. Како прво, профитот е неопходен предуслов за конкурентна банкарска институција, т.е. тој не претставува само финансиски резултат, туку и потреба за ефикасно банкарско работење во периоди на зголемена конкуренција на финансиските пазари. Профитот е важен предуслов за идниот раст на банката, бидејќи претставува извор на финансии за идна експанзија. Исто така, при регулаторните ограничувања кои бараат од банките одредена капитална адекватност, профитот, како составен дел на капиталот, е важен предуслов за експанзија на банкарското портфолио, особено за поддржување на ризичните средства. Профитот има влијание и врз трошокот за привлекување дополнителен капитал, не само поради неговиот директен придонес кон зголемувањето на капиталот, туку и поради проценката на надворешните инвеститори за финансиската сила

на банката. Колку е подобра профитабилноста, толку подобри се изгледите за прибирање на дополнителен капитал, бидејќи инвеститорите имаат поголема доверба во нејзината финансиска сила

Набљудувајќи го влијанието на глобалната криза врз финансискиот сектор на Македонија, се става акцент, пред сè, на банкарскиот сектор како негова основа, но сепак во последните неколку години и пазарот на капитал стана атрактивен како инвестициска можност за домашните и за странските инвеститори. Банкарскиот сектор остана стабилен, а како главни причини за издржливоста на македонските банки се наведуваат:

- Конзервативната структура во работењето - штедните депозити биле главен извор на средствата додека кредитите биле главна ставка во нивното инвестициско портфолио;
- Ниската кредитна пенетрација на македонските банки од БДП - ниво над 40 % од БДП. За споредба, кредитната пенетрација во развиените земји е некаде околу 132% од БДП;
- Високиот степен на капитализираност на македонските банки - коефициентот на адекватност на капиталот е околу 15%, што е приближно двапати повеќе од бараниот минимум од 8% адекватност на капитал;
- Немање на финансиски деривати од меѓународните пазари - тие не биле директно изложени во првиот бран на глобалната финансиска криза.

Но, неколкугодишниот тренд на непрекинато подобрување на профитабилноста и ефикасноста за првпат се прекина во 2008 година, проследен со забавена кредитна активност, пораст на нефункционалните пласмани, зголемени оперативни трошоци на банките, што секако доведоа до намалување на профитабилноста на банкарскиот сектор.

I Поим, суштина и фактори што влијаат на профитабилноста на банките

1. Поим и дефиниција за профитабилност

Профитабилноста е резултат на начинот на кој работат банките, притоа имајќи го во предвид и окружувањето во кое функционираат. Профитабилноста го прикажува квалитетот на менаџерскиот тим на банката, однесувањето на акционерите, политиките, стратегиите ефикасноста и способноста за управување со ризиците.

Резултатите кои банката ги остварува се значајни за:

1. Профитот е неопходен за конкурентна банкарска институција, односно тој не претставува само финансиски резултат, туку и потреба за ефикасно банкарско работење во периоди на зголемена конкуренција на финансиските пазари (Aburime 2007).
2. Профитот е извор на финансии и е важен предуслов за идниот раст на банката.
3. При регулаторните ограничувања кои бараат од банките одредена капитална адекватност, профитот, како составен дел на капиталот, е важен предуслов за експанзија на банкарското портфолио, посебно за поддржување на ризичните средства (Goddard et al. 2004 a).
4. Профитот има влијание и врз можноста за привлекување дополнителен капитал. Директно придонесува кон зголемувањето на капиталот, а и преку него финансиските инвеститори можат да ја проценат финансиската сила на банката. Колку е поголема профитабилноста, толку поголеми се шансите за прибирање на дополнителен капитал, бидејќи инвеститорите имаат поголема доверба во нејзината финансиска сила (Bobáková 2003).

При оценувањето на економските перформанси на банките (кое претставува доста сложен процес) секогаш се зема во предвид окружувањето во кое работи банката, интерните и екстерните активности. За да се оцени профитабилноста, се употребуваат повеќе показатели, а податоците за нивната пресметка се добиваат од финансиските извештаи на банките. Приносот на средствата (ROA), приносот на капиталот (ROE) и нето-каматната маржа (NIM), се најупотребуваните показатели за пресметка на профитабилноста на банките.

Приносот на средствата (ROA), го покажува заработениот профит по единица средства и претставува одраз на способноста на менаџментот за користење на финансиските и реалните инвестициски ресурси на банката за остварување профит (Hassan & Bashir 2003).

Овој показател зависи од политиката на банката, одлуките на менаџментот, како и од фактори врз кои немаат контрола, а се поврзани со економската и државната регулација. Забелешка во овој показател е тоа што во него не се вклучени вонбилансните активности, кои, исто така, можат да имаат значаен придонес во профитот.

Приносот на капиталот (ROE) ја покажува ефективноста на менаџментот на банката при користење на средствата кои ги има на располагање од акционерите и претставува индикатор за приносот што го остваруваат тие како надоместок за вложувањето на нивниот капитал во конкретната банка. Приносот на капитал е, исто така, поврзан со крајната цел на банката и е индикатор за тоа колку раководството е успешно во максимирањето на богатството на акционерите.

Нето-каматната маржа NIM, се смета за ex-post мерка, затоа што се земаат во предвид остварените каматни приходи и расходи. Нето-каматната маржа (NIM) ги одразува трошоците на финансиското посредување на банката. Преку неа дознаваме колку ефикасно е раководена банката и која е стапката на принос што ја остварува каматоносната актива.

2. Индикатори на профитабилноста

Стапката на поврат на капиталот ($ROE = EAT/BVE$)¹ е основниот индикатор со кој, всушност, започнува анализата на профитабилноста на банката. Стапката на поврат на капиталот ја прикажува остварената добивка на единица сопственички капитал и претставува единствен индикатор за мерење на приносот од инвестираниот капитал. За подетална анализа на успешноста на работењето, овој индикатор се разложува на три компоненти: *даночна ефикасност* ($U = EAT/EBT$), *финансиски левериџ* ($LEV = TA/BVE$) и *поврат на активата* ($ROA = EBT/TA$).

ROE = U x LEV x ROA

EAT (Earnings after tax) – добивка по оданочување

EBT (Earnings before taxes) – добивка пред оданочување

TA (Total Assets) – вкупна актива

BVE (Book value of equity) – сопственички капитал

Првата компонента на **ROE**, даночната ефикасност ја утврдува успешноста на даночната политика на банките, како и ефектите од промените во даночната легислатива врз работењето на банките. Степенот на финансиски левериџ покажува со колку денари актива располага банката за единица сопственички капитал.

Стапката на поврат на активата (ROA) е еден од најчесто применуваните индикатори во финансиската анализа и е мерка за успешност во креирање на приходи, по подмирувањето на сите трошоци од работењето.

ROA претставува однос помеѓу остварените приходи и вкупната актива, односно покажува колкави се приходите на единица актива (ROA е адекватен индикатор за споредба на фирми кои работат во ист сектор или

¹ Анализата на работењето на банката се заснова врз моделот на принос на капитал (ROE - Return on equity), којшто уште е познат и како Дипонов систем на финансиска анализа (DuPont model). Овој метод за мерење на финансиските перформанси на компаниите е создаден од американската компанија „Дипон“ во 1919 година

за временска и корпоративна анализа на одреден сектор²). Промените кај ROA се најчесто и главниот фактор кој ја детерминира успешноста на работењето на банките, додека преостанатите две компоненти на ROE (U и LEV) се релативно стабилни. Поради тоа, за подетална анализа на детерминантите на профитабилноста на банките, стапката на поврат на активата понатаму се дезагрегира на следниве три компоненти: Банкарски товар ($B = NNIR / TA$), учество на доходната во вкупната актива ($EAR = EA / TA$) и нето каматна маргина ($NIM = (IR - IE) / EA$).

$$ROA = B + EAR \times NIM$$

NNIR (non-interest revenue, net) - нето некаматни приходи

EA (earning assets) – доходна актива

IR (interest revenue) – приходи од камата

IE (interest expense) – расходи од камата

Компонентата банкарски товар е индикатор за успешноста на раководството на банката во контролата на оперативните трошоци. Вобичаено банкарскиот товар има негативна вредност, бидејќи некаматните приходи (приходи од провизии и надоместоци) не се доволни за покривање на некаматните трошоци на работењето. EAR најчесто не игра суштинска улога во промените на ROA, но е добар индикатор за анализа на стратешката ориентација на индивидуалните банки. Нето каматната маргина претставува битен фактор во финансиската анализа, кој ги прикажува нето приходите од прибраните депозити и дадените заеми.

Нето каматната маргина (NIM) се разложува на следниве компоненти: Поврат на доходна актива ($REA = IR / EA$), трошок на пасивата ($COL = IE / L$) и сооднос помеѓу обврските и доходната актива ($LEA = L / EA$).

$$NIM = REA - COL \times LEA$$

L (liabilities) – обврски

²ROA не е адекватен индикатор за споредба на различни сектори поради некомпатибилната структура на активата помеѓу секторите.

Повратот на доходната актива (REA), кој претставува однос помеѓу каматните приходи и доходната актива, ја дава просечната стапка на принос на позајмените средства. Од друга страна, COL е мерка за просечната цена на позајмените средства. LEA претставува индикатор за интензитетот на инвестиционите активности на банките.

3. Фактори кои влијаат на профитабилноста

Класифицирани како надворешни сили, со најголемо влијание на профитот главни детерминанти за анализа на профитабилноста на банките на почетокот биле структурата на финансиските пазари и бариерите за влез. Но, понатаму со развојот на анализите почнало да се прави разлика помеѓу интерни (внатрешни) фактори и екстерни фактори (факторите од окружувањето). Тогаш, структурата на финансиските пазари почнала да биде третирана како еден од повеќето екстерни влијанија кои влијаат на профитабилноста, вклучувајќи ги и економскиот раст, инфлацијата, пазарните каматни стапки и сопственоста.

Внатрешните фактори, уште нарекувани и микро фактори, произлегуваат од самото работење на банката и најдобро можат да се видат од билансите и извештаите. Додека пак, надворешните фактори се варијабли кои не се директно поврзани со работењето на менаџментот на банката, туку се одраз на економско – правните услови во кои работи банката и кои влијаат на нејзините остварувања и работење.³

³Athanasoglou et al. 2005

3.1. Капитал

Еден од поважните фактори што влијае на профитабилноста на банката претставува капиталот. Повисоката капитализираност ја поттикнува профитабилноста:

- капиталот е основа за да се зголеми пропорцијата на ризични средства, како на пример кредитите. Тој може да придонесе за повисока профитабилност и со тоа што ќе овозможи да се прескокнат бариерите за ангажирање во одредени активности или понуда на линии на производи;
- банките со висока репутација имаат во нив висока капитализираност и настојуваат неа да ја одржат со тоа што се впуштаат само во претпазливи инвестирања;
- капиталот е најскапиот извор на средства во смисла на очекуваниот принос, но држењето висок износ на капитал е сигнал за кредитоспособноста, односно бонитетот на банката;
- банките со доволно ниво на капитал подобро ги поднесуваат промените во монетарната политика и макроекономските шокови.⁴

Постабилната капитална позиција дава јасна и сигурна слика за банката во очите на инвеститорите и другите банки вклучувајќи ја и централната банка и праќа сигнал до пазарот дека сопствениците на банката инвестираат повеќе во неа бидејќи очекуваат подобри перформанси во иднина. Коефициентот капитал/вкупни средства ја прикажува состојбата во поглед на сигурноста и стабилноста на банката.

Според стандардната хипотеза за односот ризик-принос (risk-return hypothesis), постои негативна врска помеѓу капиталот и профитабилноста. Според оваа хипотеза, повисокото ниво на капитал води кон намалена профитабилност, бидејќи ја намалува изложеноста на ризик, а со тоа се

⁴Gambacorta & Mistrulli 2004

намалува и очекуваната стапка на поврат од страна на акционерите. За банките кои одржуваат висок капитал обично се вели дека имаат поголема аверзија кон ризикот, а тоа значи дека се попретпазливи во однос на нивните вложувања и ги игнорираат потенцијалните опции за диверзификација или други методи за зголемување на профитабилноста (Ali et al. 2011). Според Tregenna, негативната врска меѓу капиталот и профитабилноста постои, бидејќи левериџот е индикатор за ранливоста на банката, што значи дека високите профити значат и повисокоризични активности преземени од страна на банките, што укажува дека тие не се вообичаени и не значи дека ќе се задржат и во иднина.

Сепак, доста трудови велат дека постои позитивна врска меѓу капиталот и профитабилноста. Позитивната поврзаност помеѓу капиталот и профитабилноста ја потврдуваат Pasiouras & Kosmidou (2007) и Sufian & Habibullah (2009), велејќи дека банките со повисоко ниво на капитал имаат пониски трошоци при евентуално банкротство, пониски трошоци на финансирање и помали потреби за екстерно финансирање, а сето тоа резултира во повисока профитабилност. Посебна важност му се придава на ова за банките во земјите во развој, затоа што им овозможува стабилност и сигурност при пребродување на финансиските кризи и зголемување на сигурноста на депозиторите при нестабилни макроекономски услови.

3.2. Големината на банката

Во однос на тоа како големината на банката влијае на профитабилноста, претставува внатрешен фактор, бидејќи менаџменот на банката е тој којшто сам одлучува дали да има проширување на банката, преку здобивање на дополнителни средства и дополнителни обврски.⁵ Доколку се зголеми банката, може да се намалат трошоците и да се направи диверзификација на кредитите и на другите производи, а со тоа банката ќе си овозможи влез на пазари, на кои помалите банки не би можеле. Кога

⁵Haron, 2004

банката има поголема можност за диверзификација на ризикот, има поголема можност за зголемување на профитот и намалување на ризикот.⁶

Во најголем дел од истражувањата како мерка за големината на банката се земаат вкупните средства. Треба да се има во предвид дека големината во почетокот позитивно влијае на профитабилноста, но до одредено ниво. По преминувањето на тоа ниво, односно кога банката ќе стане прилично голема, може да дојде до губење на позитивниот ефект поради потешкото и посложено управување. Односот на големината на банката и профитабилноста е нелинеарен.⁷ Позитивната врска помеѓу големината на банката и профитот се објаснува преку неколку фактори:

- големите банки можат да ги користат придобивките од економијата на обем или опфат;
- големите банки можат да вршат притисок користејќи ја својата пазарна моќ, име или заштитата од регулаторите бидејќи се премногу големи за да пропаднат (too-big-to-fail).
- користејќи ја својата пазарна моќ, особено во банкарството на големо и пазарите на капитал, големите банки плаќаат помалку за нивните инпути и остваруваат профити над просекот. Ова значи дека кога релативната големина на банката се зголемува, доаѓа до зголемување на нејзината пазарна моќ, а тоа води и до зголемување на профитот.

Противречности произлегуваат и од емпириските истражувања. На пример Garcia-Herrero & Vazquez (2007) заклучиле дека големите банки во развиените земји се попрофитабилни. Додека па други истражувања, како на пример на Kosmidou (2008) и Spathis et al. (2002) велат дека

⁶ Kosmidou, 2008

⁷Eichengreen & Gibson, 2001

големината на банката има негативен ефект, а како причина за тоа ја наведуваат желбата на малите банки за брз раст, па дури и на сметка на профитабилноста.

3.3. Управување со ризиците

Како основен фактор во работењето на банките е потребата за управување со ризици. Во секојдневното работење банките се изложуваат на разни видови на ризици, затоа е потребно добро менаџирање на тие ризици, а сето тоа ќе влијание и на профитабилноста на банката.

Во овој дел, посебно ќе ги анализираме кредитниот и ликвидносен ризик. Кредитниот ризик е односот помеѓу резервираните средства за покривање на можни загуби од кредити (loan-loss provisions) и вкупните кредити. Овој однос ни покажува колку банката е подготвена да ги покрие загубите. Доколку овој однос е поголем и расте, тоа значи дека банката има поголема изложеност на кредитен ризик, а тоа би можело да доведе до неуспех на банката, а во најлош случај може да доведе и до пропаѓање на банката. Исто така, оваа варијабла ни го покажува квалитетот на кредитното портфолие на банката и покажува колкав дел од своето портфолио, банката, би требала да отпише. Но, не секогаш високиот однос може да е негативен, на пример доколку банката има добро, квалитетно кредитно портфолио, тогаш, земајќи ја во предвид хипотезата ризик – принос, овој коефициент може да биде и позитивен.⁸ Економистите се со поделени мислења во однос на кредитниот ризик. Дел од нив сметаат дека кредитниот ризик има позитивен ефект на профитабилноста, позитивен ефект на нето - каматната маржа, како и на трошочната ефикасност.⁹ Други пак, сметаат дека повисокиот кредитен ризик, доведува до намалување на профитабилноста.¹⁰

⁸Kosmidou et al. 2005

⁹Ben Naceur & Omran (2008); Ali et al. (2011) и Sufian & Habibullah (2009)

¹⁰Ramlall (2009); Valverde & Fernandez (2007) и Vong (2005)

Успешното менаџирање и планирање со промените во изворите на финансирање, го одредува нивото на изложеност на ликвидносен ризик. Што би значело успешно управување со ликвидноста? Тоа значи дека и при неповолни услови, банката во секое време може да има пристап до одредени извори на средства кои ќе ги искористи за покривање на потребите на клиентите и доспеаните обврски. Ликвидноста е многу значајна за банките, бидејќи со нејзиното намалување може да дојде и до проблем со солвентноста на банката. Па така, за да се заштитат банките од овој ризик, се одлучуваат да имаат средства кои носат многу мала стапка на принос, но се високоликвидни. Но, ликвидноста и профитабилноста се обратнопропорционални. Тоа значи дека колку повеќе банката настојува да ја зголеми профитабилноста, тоа ќе води кон намалување на профитот. Со намалување на ликвидносниот ризик, се зголемува сигурноста, но се намалува профитабилноста на банката, а тоа би значело и пониски профити за акционерите на банките.¹¹ Основен показател преку кој се мери ликвидносниот ризик, е односот помеѓу ликвидните средства и вкупните средства на банката. Доколку вредноста на овој однос е повисока, тоа значи дека и ликвидносниот ризик на кој е изложена банката е помал. Но, како што напоменавме и погоре, тоа би било негативно за профитот.

Односот помеѓу вкупните средства и вкупните кредити ни ја покажува ликвидносната позиција и ризикот на кој банката е изложена. Доколку вредноста на овој однос е повисока, тоа значи дека банката, поголемиот дел од своите средства ги вложила во краткорочни пласмани, што значи дека има помала изложеност на ризик, но и помала профитабилност.

¹¹Goddard et al. 2004b.

3.4. Управување со трошоците

Односот помеѓу трошоците и профитабилноста изгледа доста едноставен. Доколку е поголема вредноста, тоа би значело намалување на профитабилноста и обратно, доколку управувањето со трошоците е поефикасно, тоа би било позитивно на сметка на профитабилноста. Доколку банката недоволно добро управува со трошоците, тоа би значело дека мал дел од нив одат на сметка на клиентите, а поголемиот дел го става на товар на своја сметка, а тоа, секако би влијаело негативно на нејзиниот профит. Исто така, и поради конкуренцијата на пазарот, банката не би можела да ги зголеми цените на своите производи и услуги. Но, благодарение на развојот на информационата технологија, во последниве години, овој однос има тенденција на опаѓање.

Оперативната ефикасност има позитивно влијание на профитабилноста во однос на сите три показатели – *ROA*, *ROE* и *НИМ*.¹²

3.5. Квалитет на управувањето со банката

Основен и најважен предуслов за осварување на поголем профит и стабилност е менаџментот, односно начинот на управување со банката. Факт е дека одличниот менаџмент го зголемува профитот и пазарниот удел.¹³ Во оние банки каде има лош менаџмент, кој недобро управува со квалитетот и со вработените, може да дојде до феноменот на „слободни јавачи“, на сметка на добрите вработени, односно сите вработени да не го даваат најдоброто од себе (невложување на исти напори).

Доколку нема добар менаџмент и доколку нема ефикасно лидерство, би можело да доведе до неефикасна кредитна политика на банката. Менаџментот би можел да обезбедува поволни кредити за себе и своите блиски, а тоа секако би се одразило негативно на профитабилноста, бидејќи на овој начин ќе се зголемат подстандардните кредити во банкарското портфолио.

Квалитетот на управување со банката е несомнено многу значаен за

¹²Kosmidou 2008 и Sufian & Habibullah, 2009

¹³Athanasoglou et al. 2005

поголема профитабилност, но и е многу е тешко да се измери. Поради тоа постои мислење дека најдобро би било да не се пресметува како посебен фактор, туку да се извлече заклучок за него, преку трошочната ефикасност.¹⁴

3.6. Продуктивност

Многу значаен удел во остварување на профитабилноста, покрај најголемите ставки од билансите на банките - капиталот и средствата, имаат и вработените во банката. Се наоѓаат на високо место на листата на трошоци, па токму затоа е многу значајно да се направи анализа за оправданоста и висината на трошоците за вработените, а со тоа ќе се добие јасна слика за продуктивноста. Најчесто оваа анализа се прави како однос помеѓу трошоците за плати на вработените и други нивни бенефиции и оперативните трошоци. Може да се прави и како споредба во однос на вкупните трошоци или вкупните средства.

Најголем дел од економистите велат дека со намалување на трошоците се подобрува ефикасноста и се зголемува профитабилноста, што значи дека овие две варијабли се во негативна врска. Но, Sufian & Chong (2008), велат дека високиот профит на банката е резултат на продуктивните вработени, за кои тие се наградени со високи плати. Ваквата корелација е најзабележителна во банкарските системи на земјите во развој, кои вработуваат исклучително продуктивен, висококвалитетен кадар, а тоа не води до негативни последици во поглед на нивната ефикасност.¹⁵

Аналитичарите велат дека доколку менаџерите на банките се добро мотивирани, а тоа значи имаат повисоки плати, непарични бенефиции, моќ, угледност... доколку им се дозволи слободно и самостојно менаџирање, одредување на цели, тоа значи дека тие ќе ги вложат своите најдобри напори, да дадат сè од себе во насока на постигнување поголема профитабилност.¹⁶

Теоријата за ефикасност на платите вели дека продуктивноста на

¹⁴Maudos & Fernández de Guevara (2004); Liebeg & Schwaiger 2006

¹⁵Athanasoglou et al. 2005

¹⁶Goddard et al 2004a

работниците се зголемува со зголемувањето на платата. Сепак, од денешен аспект може да се каже дека трошоците за плати на вработените, се значително намалени, како резултат на користењето на новата електронска технологија, АТМ и други автоматизирани начини на давање услуги (кои ја заменуваат човечката работна сила).¹⁷

3.7. Информациона технологија

Информационата технологија е многу значајна за ефикасноста на банките. Преку инвестирање во посовремена и софистицирана ИТ, банката ги намалува своите трошоци, а со тоа таа е во трошочна предност и исто така, се врши диверзификација на производите, што ѝ дава конкурентна предност на банката, а сето ова влијае позитивно на профитабилноста.

Инвестициите во ИТ имаат голем позитивен ефект на профитабилноста, бидејќи се зголемуваат услугите кои банката ги дава, но притоа не се прават трошоци за нови вработувања или отварања на нови филијали. (Holden & El-Bannany (2006)). Со користење на интернетот за извршување на трансакции, се намалуваат трансакциските трошоци, а се зголемува профитот на банката.¹⁸

Но, не секогаш дополнителните инвестиции во ИТ имаат големо влијание на профитабилноста. Понекогаш тие се само потреби на банката за да остане на исто ниво со конкуренцијата. Денес ИТ е толку лесно достапна, што и веќе не е толку значајна конкурентна предност на банката. Но, и покрај тоа, сепак докажано е дека банките имаат значајни придобивки од инвестирањето во ИТ.

¹⁷Sufian & Chong 2008

¹⁸Трансакцискиот трошок по единица безготовинско плаќање иснесувал £1.08 за плаќање во филијала, 54р преку телефон, 26р преку компјутер и само 13р преку интернет.

3.8 Структура на билансот на состојба

Голем дел од профитабилноста се одредува од структурата на билансот на состојба. Од страната на средствата, кредитите се еден од поважните извори на приходи за банката, па затоа тие би требало да имаат позитивен ефект врз работењето и профитабилноста на банката. Преку односот кредити - вкупни средства (*loan-to-assets ratio*) се мери нивниот удел. Притоа се земат во предвид оние кредитите кои се поризични составни делови на активата, за кои се очекуваат и повисоки приноси во однос, на пример, на државните хартии од вредност коишто важат за релативно безризични средства. Обработувањето, одобрувањето, следењето на кредитите, е поврзано со поголеми административни трошоци. Од големо значење за профитабилноста е квалитетот на кредитното портфолио. Така, на пример, подстандардните кредити носат големи финансиски загуби за банките, а историјата говори дека биле причина за колапс на многу банки.

Заклучокот е дека големината на кредитното портфолио на банката, ќе има позитивно или негативно влијание на профитабилноста, во зависност од уделот на подстандардните кредити.

Кредитите како најбитен извор на приходи за банката, се очекува да имаат позитивно влијание врз профитабилноста, но тоа не е секогаш така. Abreu & Mendes (2000) сметаат дека има позитивна врска помеѓу учеството на кредитите и профитот, додека пак Staikouras & Wood (2003) го сметаат спротивното, односно дека банките кои повеќе се потпираат на приходи од активности кои не се поврзани со кредитирање се попрофитабилни.

На страната на обврските, од билансот на состојба, доколку е поголемо учеството на депозитите, би требала да е поголема и профитабилноста со оглед на тоа што, споредено со другите позајмени средства, депозитите се постабилен и поевтин извор на финансирање. Ова променлива се пресметува како однос спрема вкупните обврски или средства, а може и да се подели на посебни видови на депозити, кои според различните карактеристики, различно влијаат и на профитот.

На пример, најевтин и најнестабилан извор на средства, се депозитите по видување. Затоа тие би можеле да имаат и позитивен, но и негативен ефект ((Valverde & Fernandez (2007)).

Банките кои имаат повисоко ниво на депозити во однос на средства, имаат подобри резултати од другите банки ((Naseur (2003)).

3.9 Некаматни приходи

По дерегулацијата, новата информатичка технологија, финансиските иновации и други промени во банкарскиот сектор, значаен дел на приходите на банките, ќе станат некаматните приходи. Во развиените земји, односот меѓу приходите од вонбилансните активности, провизии, продажба на хартии од вредност и сл. и вкупните приходи значајно се зголемува. Додека во земјите кои имаат пониска развиеност на пазарот на хартии од вредност, сè уште преовладува високиот износ на каматни приходи¹⁹.

Односот помеѓу овие приходи и вкупните средства, е променлива која ги означува нетрадиционалните активности на банката. Некаматниот приход не е под влијание на промените на реалниот БДП, па токму затоа нетрадиционалните активности на банката се сметаат за ефикасна алатка за стабилизација на профитот. Во позитивна корелација е и со големината на пазарот на хартии од вредност и неговата променливост.

Кога финансиските пазари се поразвиени, поголема е можноста за обезбедување на различни видови банкарски услуги. Овие услуги се попотребни кога преовладува повисока несигурност, бидејќи тогаш портфолијата одново се прилагодуваат и се преземаат активности за намалување на ризикот од загуба.²⁰

Неистомислениците сметаат дека услугите коишто се базирани на надоместоци и провизии, го зголемуваат профитот, но не во иста мера како што тоа го прават кредитите.

¹⁹Albertazzi & Gambacorta 2009

²⁰Sufian & Habibullah 2009

Според нив, доколу една банка направи пренасочување од камати на провизии, тоа би имало негативно влијание на нејзиниот профит.²¹

Но, сепак преовладува мислењето дека кога банките се повеќе диверзификувани, тие заработуваат приходи од повеќе извори, а со тоа се намалува зависноста од каматен приход којшто е под големо влијание на неповолните макроекономски услови.

²¹Stiroh & Rumble 2006

II Финансиски кризи во банкарскиот сектор

1. Поим за финансиска криза

Терминот **финансиска криза** се користи за именување на различни состојби во економијата, односно кога некои финансиски институции или фондови ненадејно губат голем дел од својата вредност. Во 19-от и раниот 20-ти век, голем број финансиски кризи се поврзувани со банкарски паники, и многу рецесии се случиле истовремено со овие паники. Други ситуации кои често се именуваат со терминот финансиски кризи се: падовите на берзанските пазари и „пукањето“ на другите финансиски меури, валутната криза и сувереното неисплаќање.²²

Многу економисти понудиле свои теории за тоа како се развиваат финансиските кризи и на кој начин може да се спречат. Сепак, околу ова прашање постои незначителен консензус, така финансиските кризи и понатаму се честа појава во целиот свет.

1.1 Видови финансиски кризи

1.1.1 Банкарски кризи

Состојбата кога некоја банка доживува ненадејно и брзо повлекување на средствата на вложувачите се нарекува банкарско истекување. Најголемиот дел од готовината на банките е од депозитите на нејзините клиенти, па доколку се случи клиентите ненадејно да си ги бараат вложените депозити, банката тешко би се справила со оваа ситуација. Така, истекувањето може да доведе до банкрот на банката, предизвикувајќи голем број на вложувачи да ги изгубат своите заштеди. Вложувачите се заштитени од губење на заштедите само ако нивните заштеди се покриени со депозитарно осигурување. Состојбата кога банкарските истекувања се широко распространети, се нарекува систематска банкарска криза или поедноставно банкарска паника.

²²кога една држава не може да го исплати својот долг

Состојбата пак, кога не постојат големи финансиски истекувања, но во која банките не сакаат да позајмуваат пари поради тоа што се загрижени дека немаат доволно расположливи средства, често пати се нарекува кредитен теснец. На овој начин, банките стануваат забрзувачи на финансиската криза.

Истекувањата од „Банката на САД“ во 1931 година и истекувањата од „Нордерн Рок“ (Northern Rock) во 2007 година се примери за банкарски истекувања. Понекогаш, колапсот на „Беар Стернс“ (Bear Sterns) во 2008 година се нарекува банкарско истекување, и покрај тоа што „Беар Стернс“ беше инвестициона, а не комерцијална банка. Во 80-тите години на 20-тиот век, американската криза на заштеди и заеми доведе до таканаречен „кредитен теснец“, кој се смета за главен фактор во американската рецесија од 1990-1991 година.

1.1.2 Шпекулантски меури и падови

Економистите велат дека финансиската актива (на пример: акциите) создава меур кога нејзината цена ја надминува сегашната вредност на идните приходи (какви што се каматите или дивидендите, кои се добиваат откако помине одреден период на поседување). Ако поголем дел од учесниците на пазарот купуваат капитал, првенствено со надеж дека подоцна ќе го продадат по повисоки цени, наместо да го купуваат истиот за да направат приход во моментот, ова би можело да биде доказ дека меурот постои. Ако постои меур, значи исто така, дека постои и ризик за пад на цените на активата: учесниците на пазарот ќе продолжат да купуваат сè додека очекуваат други да прекупуваат од нив, и кога многумина ќе одлучат да продаваат, ќе дојде до пад на цените.

Сепак, во практиката е тешко да се каже дали, всушност, цената на активата е еднаква со нејзината основна вредност, така доста е тешко со сигурност да се детектираат меури. Некои економисти инсистираат дека никогаш или речиси никогаш не се појавуваат меури.

Доста познати примери за меури (или наводни меури) и опаѓања на цените на акциите и другите цени на активата се: холандската опседнатост со лалиња, падот на Вол Стрит од 1929 година, јапонскиот имотен меур од 1980-тите, пукањето на дот-ком меурот (dot- com меурот) во 2000-2001 година, и актуелниот дефлациски станбен меур во САД.

1.1.3 Меѓународни финансиски кризи

Кога една земја што одржува фиксен девизен курс е ненадејно присилена да ја девалвира својата валута поради шпекулативен напад, настанува криза која се нарекува криза на валути или криза на билансот на плаќање. Кога една земја не може да го исплати својот суверен долг, тоа се нарекува суверено неисплаќање. И покрај тоа што и девалвацијата и долгот би можеле да бидат самоволни одлуки на владите, тие често пати се сметани за ненамерни резултати од промената на инвеститорското чувство, што доведува до ненадејно запирање на капиталните приливи или ненадејно зголемување на капиталниот одлив.

Неколку валути кои беа дел од Европскиот механизам на девизен курс, доживеаја кризи во 1992 - 1993 година и беа присилени да девалвираат или да се повлечат од механизмот. Друга рунда на валутна криза се случи во Азија од 1997 до 1998 година. Голем број на латино-американски земји не можеа да го исплатат својот долг во раните осумдесетти години на 20-тиот век. Руската финансиска криза од 1998 година резултираше во девалвација на рубљата и непокриеност на руските владини обврзници.

1.1.4 Несложување на активата и пасивата

Друг фактор, кој се смета дека придонесува за финансиска криза, е несогласувањето на активата и пасивата, состојба во која ризиците поврзани со долговите и активата на една институција не се соодветно усогласени. На пример, комерцијалните банки нудат депозитни сметки од кои може да се подигаат пари во кое било време и тие ги користат добивките за да даваат долгорочни кредити на сопствениците на домови и на бизнисите. Неусогласеноста помеѓу банкарските обврски на краток рок (депозитите) и активата на долг рок (заемите) се смета за еден од предизвикувачите на банкарските истекувања, кога кај вложувачите настанува паника. Тие одлучуваат да ги повлечат своите средства побрзо, односно пред банката да може да ги добие добивките од нејзините заеми). На овој начин во 2007-2008 година банкротираше „Беар Стернс“ (Bear Sterns) поради тоа што не беше во можност да го обнови долгот на краток рок, кој го искористи за да ги финансира инвестициите во хипотекарните хартии од вредност на долг рок. На меѓународен план, многу нови пазарни влади не можат да ги продадат обврзниците изразени во сопствена валута, па поради тоа ги продаваат истите изразени во американски долари. Ова генерира неусогласеност помеѓу валутната изразеност на нивната пасива (нивните обврзници) и нивната актива (нивните приходи од локалните даноци), така тие се пред ризик од суверено неисплаќање, кое се должи на флуктации во девизните курсеви.

1.1.5 Несигурност и групно однесување

Голем број анализи на финансиските кризи ја нагласуваат улогата на инвестициските грешки предизвикани поради незнаење или поради недостатокот на човечко размислување. Бихевиористичките финансии ги проучуваат грешките на економското и квантитативно размислување. Психологот Торбјорн К А Елиазонас (Torbjorn K A Eliasonhas) исто така, ги анализираше неуспесите на економското размислување во неговиот концепт „екопатија.“

Историчарите, особено Чарлс П. Киндлебергер (Charles P. Kindleberger) истакна дека кризите, често пати, следат веднаш по големи финансиски или технички иновации, кои за инвеститорите претставуваат нови видови на финансиски можности, коишто тој ги нарекува „поместувања“ на инвеститорските очекувања. Вакви примери се „меурот на Јужно Море“ („Јужно Море“ била британска компанија која имала ексклузивно право да тргува со Јужна Африка во 19-тиот век, поради шпекулации во самата компанија дошло до нејзин банкрот) и „меурот од Мисисипи“ од 1720 година, кој се случил кога идејата за инвестирање во акции била самата за себе нова и непозната, како и Падот од 1929 година, кој следел по воведувањето на нови електрични и транспортни технологии. Неодамна, многу финансиски кризи биле проследени со промени во инвестиционата околина, предизвикани од финансиски нерегуларности, несомнено и падот на дот-ком меурот во 2001 година започнал со „нерационално изобилство“ во интернет технологијата. Незапознаеноста со новите технички и финансиски иновации е, всушност, објаснување за тоа како инвеститорите понекогаш на големо ги преценуваат цените на активата. Така, доколку првите инвеститори во некоја нова класа на актива, на пример, со купување на акции од дот-ком компании, профитираат од зголемувањето на вредноста на активата, а доколку пак, други инвеститори дознаат за таа иновација, тие ќе почнат да купуваат брзо со надеж дека ќе добијат слични добивки. Со ова брзо купување цената достигнува астрономски висини. Доколку ваквото „групно однесување“ предизвика зголемување на цените, над вистинската цена на активата, тогаш падот е неминовен. Ако дојде до краток пад на цените и со тоа инвеститорите дојдат до заклучок дека понатамошни добивки не им се сигурни, тогаш би можело да дојде на пад на цената, под вистинската цена. Намалувањето на цените предизвикува брзо распродавање, со што се зајакнува опаѓањето на цените.

1.1.6 Регулативни неуспеси

Владите се обидуваале и се обидуваат да ги елиминираат или ублажат финансиските кризи преку регулирање на финансискиот сектор. Една значајна цел на регулирањето е транспарентноста: јавно објавување на состојбите на финансиските институции според стандардизирани сметководствени постапки. Друга цел на регулирањето е да се утврди дали институциите имаат доволно актива за да ги исполнат нивните договорни обврски, преку резервни и капитални побарувања, како и преку други ограничувања на „зајакнувањето“. Недоволната регулатива била главен виновник за некои финансиски кризи и поради тоа дошло до промена на регулативата со цел да се избегне повторување. На пример, директорот на ММФ, Доминик Штраус - Кан (Dominique Strauss-Kahn), обвинил дека финансиската криза од 2008 година се случила поради регулативниот неуспех при спречувањето на прекумерната ризичност во финансискиот систем, особено во САД. Исто така, како причина за оваа криза, Њујорк Тајмс го посочи нерегулирањето на размената на неисплатениот долг. Сепак, прекумерната регулатива е, исто така, цитирана како можна причина за финансиските кризи. Особено, Договорот II од Базел беше критикуван за тоа што ги обврзувал банките да го зголемуваат нивниот капитал кога ризикот растел, бидејќи со тоа потенцијално се зајакнувала финансиската криза.

1.1.7 Проневера

За колапсот на некои финансиски институции, улога играла и проневерата - компаниите привлекувале вложувачи со лажни тврдења за нивните инвестициски стратегии, или ја затајувале крајната добивка. Такви примери се, измамата Чарлс Понзи во раниот 20-ти век во Бостон, колапсот на инвестицискиот фонд MMM во Русија во 1994 година, проневерата која доведе до бунт во Албанската лотарија во 1997 година, како и колапсот на „Мадоф Инвестмент Секјуритис“ во 2008 година. Голем број овластени вработени, без дозвола од својот работодавец, предизвикале големи загуби во финансиите и биле обвинети дека

извршувале проневери со цел да ги скријат своите трговии. Проневерата во хипотекарните финансии, исто така, се смета за еден од можните причинители на супрајмската хипотекарна криза. На 23 септември владините службеници на САД објавија дека ФБИ истражува за постоење на можни проневери кај следниве финансиски компании: „Фени Меј“ и „Фени Мек“ (Fannie Mae и Freddie Mac), „Леман Брадерс“ (Lehman Brothers), и осигурителната компанија „Американ Иншуранс Груп“

1.1.8 Заразување

„Заразувањето“ е термин кој ја претставува идејата дека финансиската криза може да се прошири од една во друга институција, исто како што банкарското истекување може да се прошири од само неколку банки до многу други банки, или пак од една во друга земја. На ваков начин, низ многу земји се прошируваат: валутните кризи, сувереното неисплаќање, како и падовите на берзанските пазари. Кога неуспехот на една посебна финансиска институција се заканува врз стабилноста на многу други институции, ова се нарекува *систематски ризик*. Еден доста споменуван пример за заразување е проширувањето на Тајландската криза од 1997 година, во други земји како Јужна Кореја. Сепак, економистите често пати дебатираат дали набљудувањето на кризите во повеќе земји и во исто време е навистина последица од заразувањето на пазарите или пак, тие се предизвикани од слични, во основа, проблеми кои би ја погодиле секоја земја одделно дури и во отсуство на меѓународна поврзаност.

1.1.9 Рецесивни последици

Некои финансиски кризи немаат големи последици надвор од финансискиот сектор, како Падот на Вол Стрит од 1987 година, но се смета дека другите кризи одиграле значајна улога во намалувањето на растот во другиот дел од економијата. Постојат многу теории околу тоа - зошто финансиските кризи би можеле да имаат рецесивни последици врз останатиот дел од економијата.

Во овие теориски идеи влегуваат „финансискиот забрзувач“, „бегство кон квалитет“ и „бегство кон ликвидност“, како и Кијотаки-Мур моделот (Kiyotaki-Moore model). Некои модели на валутни кризи од „третата генерација“ истражуваат како валутните и банкарските кризи заедно можат да предизвикаат рецесии.

2. Глобалната финансиска криза од 2007 година

Големата рецесија или финансиска криза од 2007 година е предизвикана од намалувањето на ликвидноста на банкарскиот систем во САД. Како резултат на кризата, дојде до колапс на многу финансиски институции, потпомагање на банките од национални влади и пад на берзанските пазари насекаде во светот. Во многу земји, дојде до влошување и на пазарот со недвижности, а тоа резултираше со голем број на иселувања, запленување на имоти, продолжени одмори... Голем дел на економисти сметаат дека ова е најлошата финансиска криза по Големата светска криза од 30-тите години на 20-тиот век. Поради кризата пропаднаа значајни бизниси, се намали потрошувачката моќ, имаше значителен пад на сите економски активности, а владите мораа да преземат важни чекори. Експертите биле тука за да предложат разни мерки за справување.

Поради колапсот на глобалниот пазар со недвижности, кој својот врв го достигнува во Америка, 2006-та година, дојде до драстично опаѓање на вредноста на акциите поврзани со недвижности, а тоа ќе им наштети на голем број финансиски институции ширум светот. Акциите на банките, исто така, претрпеа големи падови, поради тоа што беа доведени во прашање платежната способност на банките, неможноста за издавање кредити и недовербата на инвеститорите. Акциите најголемиот пад го имаа на крајот на 2008 и почетокот на 2009-та година. Кредитните услови насекаде во светот затегнаа, меѓународната економија почна да опаѓа. Критичарите тврдат дека агенциите за кредитен рејтинг и инвеститорите, не успеале прецизно да го оценат ризикот при финансиските зделки

поврзани со хипотеки, а владите не ги прилагодиле нивните регулаторни практики кон финансиските пазари на 21 век.

Владите и централните банки одговорија без преседан со фискално стимулирање, проширување на монетарната политика и финансиска помош на институциите.

Појавата на поголеми регионални или меѓународни економски кризи секогаш неизбежно ги наметнува следниве прашања: причините за појава на кризите, кои се последиците од нив, сличности и разлики помеѓу нив, начинот за надминување на последиците од кризите, како и прашањето дали се тие нормална појава или се резултат на неадекватно конципиран капиталистички систем .

Земјите во развој, во текот на 80-тите и 90-тите години, беа погодени од финансиски кризи кои имаа огромно влијание врз развојот на светската економија.

Финансиските кризи се резултат на постоење на владини странски долгови, осцилации на девизните пазари и колапси на банкарските системи. Затоа, најчесто под „финансиска криза“, се подразбира: банкарска криза, должничка криза, криза на странските девизни пазари... а доколку се јави во повеќе видови, тогаш велиме дека е „меѓународна финансиска криза“.

2.1 Избувнување на кризата во САД

Во основа постојат три главни видови на финансиски институции во развиените пазарни економии:

1. Кредитни институции – комерцијални (депозитни банки);
2. Институционални инвеститори;
3. Инвестициони банки.

По завршувањето на Втората светска војна, долги години имаше строга поделба во надлежностите помеѓу комерцијалните банки и другите финансиски (небанкарски институции) и забрана за мешање во работата на едни со други, која беше утврдена со закон. Пример за ваква забрана е познатиот “Glas – Stegal act” (САД) со којшто на комерцијалните банки им е забрането да работат со инвестиционо банкарство и обратно, на инвестиционите банки им е забрането да се занимаваат со стандардни банкарски активности (давање кредити, примање депозити...).

Но, оваа поделба во банкарското работење е прекината во последните години од минатиот век, а со нејзино напуштање, доаѓа до појава, а со текот на годините и зголемување на конкуренцијата помеѓу банкарските и небанкарските финансиски институции. Сето тоа резултираше и доведе до проширување на активностите на комерцијалните банки во небанкарски области и небанкарските финансиски институции во доменот на банкарските активности. Во оваа силна конкуренција, контролата попусти. Во тоа време, комерцијалните банки беа под контрола на централните банки, додека задолжени за супервизија на инвестиционите банки беа комисиите за хартии од вредност. Контролни органи, под надлежност на министерството за финансии, ги контролираа останатите небанкарски финансиски институции.

Ретки беа оние држави во кои постоеше целосна координација во работата на овие органи, а тоа заедно со затајувањето на контролата ќе се вброи како една од главните причини за избувнување на големата банкарска и финансиска криза која го зафати САД.

Почетоци на кризата резултираа со голем пад на финансиските пазари, а сето тоа прерасна во една од најострите глобални економски кризи во модерната историја. За прв пат по Втората Светска војна, светскиот аутпут ќе падне, како резултат на оваа криза. Индустриското производство, насекаде во светот ќе доживее голем пад, инвестиционите банки, исто така, ќе бидат силно погодени од финансиската криза, а сето тоа најмногу се одрази на земјите кои се главни производители на инвестициони добра, како што се Кина, Јапонија, Тајван.

Поради затегнувањето на кредитните услови фирмите низ светот се соочија со големи финансиски проблеми, беа приморани да го намалат производството и да ги одложат своите планови за нови капитални инвестиции. Загубата на богатството и слабеењето на пазарот на работна сила, резултира со намалување на потрошувачката на трајни добра. Поради падот на индустриското производство, исто така, ќе паднат и цените на стоките. А, пак, овој пад ќе влијае и врз цената на нафтата, која ќе има драстичен пад, од дури 50%. Анализите на Светската банка, велат дека кризата најмногу ја почувствувале сиромашните луѓе, а голем дел од нив претходно биле погодени и од нафтената и прехранбената криза.

Се поставува прашањето дали американската влада презеде доволно активности за да ја спречи кризата или пак не? Луѓето купуваа имоти кои не можеа да си ги дозволат, а не беа спречени во тоа, додека пак, инвеститорите купуваа обврзници покриени со хипотеки кои и самите тие не ги разбираа. Главната вина за појавата и проширувањето на финансиската криза ја имаат: владата, вложувачите и граѓаните.

По укинувањето на границите помеѓу комерцијалните и инвестициски банки, ќе започне сè. За подобро да се разбере суштината на економската криза, треба да знаеме дека ќе дојде до промена на функциите на финансискиот систем, промена во функциите на државата, се мени значењето на концептот пазар.

Основна задача на банките (се до раните 20-ти години од минатиот век) беше да врши алокација на капиталот на фирмите, додека главната улога на финансиските пазари беше да ја одредат цената на хартиите од вредност, под влијание на понудата и побарувачката. Овие улоги започнаа да се менуваат во оној момент кога сè повеќе компании почнаа да обезбедуваат капитал преку берзите, наместо тоа да го прават преку банките. Како резултат на оваа промена, функцијата на алокација на капиталот премина од банките во рацете на берзите. Се појавија нови финансиски инструменти кои компаниите ги користеа за прибирање на капитал. Исто така, почнаа да се случуваат нови емисии на акции за истата таа цел – алокација на капиталот кај фирмите. Банките беа препуштени да собираат депозити и да ги инвестираат на најразлични начини. Корените на светската финансиска криза се длабоко проткаени

во системските проблеми на постојниот меѓународен паричен и финансиски систем.

Познато е дека „добар“ меѓународен паричен и финансиски систем обезбедува стабилни девизни курсеви, ефективен механизам за платежно-билансно прилагодување и доволен обем на меѓународна ликвидност. Ако се обрне внимание на реалната состојба во тој поглед, ќе се забележи дека меѓународниот паричен систем има проблеми буквално со сите три погоре наведени.

Основните причини за почетокот на финансиската криза, потекнуваат од САД. Како главна причина се истакнуваат цените на недвижностите, но тука се и други значајни фактори како што се:

1. Непромисленото хипотекарно кредитирање;
2. Недостиг на транспарентност и одговорност кај хипотекарното кредитирање;
3. Однесувањето на рејтинг-агенциите;
4. Секјуриризацијата;
5. Глобалните неурамнотежности;
6. Многубројните меури;
7. Законодавството;
8. Неуспехот во управувањето со ризикот;
9. Банкарскиот систем во сенка;
10. Финансиските иновации.

2.2 Причини за глобалната финансиска криза

За појавата на големата финансиска криза, која прерасна во глобална економска криза, преминувајќи од финансиски во реален сектор, доведоа поголем број на причини. Подолу ќе ги наведеме поважните:

1.Непромислено хипотекарно кредитирање: Одобрувањето на кредити по ниски каматни стапки од страна на Централната банка во САД беше многу лесно, со што придонесе и отвори простор за доделување на хипотекарни кредити по ниски каматни стапки. Многубројните причини како што се: порастот на цените на недвижностите, ниските каматни стапки, како што веќе наведовме лесното одобрување на кредити и многу други поволности, им овозможија на луѓето да купат куќи, кои реално не можеа да си ги дозволат. Лесното одобрување на кредити од страна на банките, придонесе за зголемување на побарувачката на недвижности, а сето ова доведе до видно зголемување на цените на становите и куќите. Порастот на цените на недвижностите, им даде причина и поттик на банкарите да даваат уште поповолни услови под кои може да се добие кредит, а со тоа го зголемуваа овој вид на кредити.

На крај, доволна беше само апликација за кредит и буквално секој можеше да добие одобрување за кредит, без разлика дали има приходи или не. Од луѓето не се бараше никаква дополнителна гаранција. Со апликацијата за кредит, на луѓето им се одобруваше кредит во висина од процената на вредноста на имотот којшто сака да го купи. Цената на заложените хипотеки постојано растеше и банките беа сигурни во своите пласмани. Но, банките не го земаа во обзир фактот дека цената на становите може да падне и тоа да придонесе тие да бидат без дополнително обезбедување за веќе издадените кредити. Во борба за профит, заборавија на ризикот. Кредитите беа одобрувани на лица кои немаа никакви приходи и не поседуваат никаков имот, овој вид на кредити во банкарството се среќаваат под името „НИНЦА“ кредити (нема приход,

нема работа и средства = нинџа). Вистински шок на финансискиот систем се случи кога дојде до видно намалување и опаѓање на цените на недвижностите и кредитите станаа нефункционални. Дојде до забрзување на дефлационата спирала, кога банките во паника почнаа нагло да ги продаваат тие хипотеки, со што ја зголемија понудата без речиси никаква побарувачка. Ваквите услови предизвикаа паралелно опаѓање на цените на акциите на банката, инвестиционите фондови и осигурителните компании. Ликвидни средства кои ѝ се потребни на секоја банка за да функционира и работи, во тој момент беа заменети со цели имоти. Имоти - чие продавање во тој момент беше тешко, па дури и невозможно.

2. Недостиг на транспарентност и одговорност кај хипотекарното кредитирање: во акции како што се финансирањето на домовите, голем број на учесници придонесоа да се создадат лоши хипотеки, а истовремено и продажба на лоши хартии од вредност, изгледајќи безбедно дека тие нема да носат одговорност за нивните акции. Во продолжение ќе наведеме неколку едноставни примери за тоа: трговец кој може да продава хартии од вредност на инвеститорот, без притоа да поднесе каква било лична одговорност доколку тие договори пропаднат. Ова се однесува и на: брокерите, индивидуалците во рејтинг агенциите, како и за другите учесници на пазарот. Се додека системот не прогласи колапс, секој од горенаведените (брокери, трговци, индивидуалци во рејтинг-агенции), беа водени од нивниот личен интерес да ја максимизираат сопствената добивка, заборавајќи на проблемите. Спротивно на ова, постоеја и договори кои обезбедуваа надоместок против еминентите на лоши хартии од вредност. Многу небанкарски, хипотекарни позајмувачи пропаднаа, принудени да ги вратат назад кредитите. Голем број на судски процеси беа водени против нив.

3. Однесувањето на рејтинг агенциите: Во светот постојат три реномирани агенции: “Standard and Poor’s”, “Moody’s” и “Fitch”. Овие светски реномирани агенции се одликуваат со значително високо реноме, било за земја или за банка, фонд или друга финансиска институција, нивните оценки и извештаи претставуваат главен барометар за

инвеститорите да одлучат дали ќе ги инвестираат своите пари во некој земја или не, како и дали ќе купат некоја хартија од вредност или не.

При донесување на нивните одлуки во врска со инвестирањето, тие целосно потфрлија со своите оценки и буквално ги излагаа инвеститорите. За настанувањето на финансиската криза придонесоа овие рејтинг-агенции. Тука би можеле да го споменеме примерот со “Lehman Brothers”. Имено, само месец дена пред да пропадне оваа голема банка, тие ја имаа рангирано со изразито висока оценка „А” за кои американската влада издвојуваше стотици милијарди долари, само за да ја спаси од банкрот. Како втор пример, можеме да го наведеме примерот за најголемата осигурителна компанија A.I.G, за која само за да ја спасат од банкрот, се издвојувале стотици милијарди долари. Бројните емисии на хипотекарно покриените хартии од вредност беа оценети со највисок можен рејтинг „AAA” од страна на кредитните рејтинг-агенции. На истите тие хартии, подоцна им беше залепена етикетата junk – ѓубре. Изразито голема беше пазарната доверба во рејтинзите, коишто ги објавуваа кредитните рејтинг-агенции. Овие рејтинзи ги користеа како критериум за инвестирање, бидејќи беа засилени со бројни закони и регулации. Но, не само рејтинг-агенциите што го потценија ризикот, туку буквално сите пазарни учесници. Оние кои требаше да имаат направено свое сопствено истражување за квалитетот на овие инструменти, се токму купувачите на хипотекарни покриени хартии од вредност, кои главно беа софистицирани институции.

4. Секјуритизацијата: поимот секјуритизација означува земање на некој неликвиден финансиски инструмент на пример заем за купување на куќа, групирање на поголем број такви заеми и издавање на ликвиден финансиски инструмент (хартии од вредност) врз основа на тие заеми. Во минатото финансиската институција (комерцијалната банка) заемот го држела во својот биланс се до неговото амортизирање, носејќи го постојано кредитниот ризик на тој заем. Кога ќе се претвори во ликвиден инструмент на финансискиот пазар, комерцијалната банка, може слободно да тргува со него. Со тоа се врши поделба на групата заеми на

стандардизирани износи, а потоа финансиската институција може да ги продава побарувањата спрема каматите и главниците на трети лица. Стандардните износи на секјуритизирани заеми им овозможуваат тие да бидат ликвидни хартии од вредност, а самиот факт дека тие се составени од група на заеми помага во диверзификација на ризикот.

Со ова, тие стануваат пожелни за инвеститорите и тие решаваат да инвестираат во нив. Сервисирајќи ги заемите и наплатувајќи им провизија на трети лица за таа услуга, финансиската институција, којашто ги продава секјуритизирани заеми, остварува профит. Финансиската институција ги собира исплатите врз основа на каматите и главниците и на тој начин го врши нивното сервисирање, а потоа им ги исплатува на сопствениците на хартиите од вредност. Од друга страна, традиционалната улога на банкарските услуги е намалена од страна на секјуритизацијата. Една од основните функции на комерцијалните банки е деноминационото посредување, кое се врши со помош на секјуритизацијата. Тоа означува давање на заеми со големи износи (деноминации) од страна на банките и нудење инвестиции со помали деноминации на инвеститорите. Заобиколувајќи ги во голема мера комерцијалните банки, секјуритизацијата го постигнува токму тоа деноминационо посредување, директно посредувајќи помеѓу заем примателите и инвеститорите. Токму во вакви услови, банките можат сами да ги финансираат своите заеми и тие повеќе не мораат да собираат финансиски средства од публиката, но на овој начин се намалува нивниот главен, а воедно и најквалитетен извор на средства – краткорочните депозити од населението и претпријатијата.

Во процесот на секјуритизација, освен комерцијалните банки, исто така, се занимаваат и други финансиски институции, како што се: финансиските компании или финансиските филијали на големите индустриски корпорации. Една од главните причини за избувнување на финансиската криза е секјуритизацијата. Таа, всушност, го намалува мотивот на инвеститорите да бидат внимателни, особено заради големата побарувачка за заеми пакувани во хартии од вредност чиј рејтинг беше оценет со оцена „AAA” рејтинг. За разлика од нив, хипотекарните кредити коишто не се секјуритизирани, односно оние коишто се држат кај заем

давателот, се оскудни. Последиците во глобалниот систем кога се влоши наплатата на заемите во 2007 беа огромни, затоа што сопственоста на хипотекарните хартии од вредност беше широко распространета.

5.Глобалните неурамнотежности: глобалните финансиски текови во изминатите години, се карактеризираат по тоа што некои земји (Кина, Јапонија, Германија), остваруваат големи суфицити во своите тековни сметки секоја година, додека други (САД и Велика Британија), остваруваат дефицити во трговските односи со другите земји. Дојде до зголемување на побарувачката на финансиски средства емитирани во различни земји, а особено за финансиските средства коишто се емитирани во САД, а главна причина за тоа беа големите суфицити во тековните сметки. Имено, на финансиската криза којашто го зафати светот во 2007 година, ѝ претходеше еден период од 5 – 6 години, кога главно во најмоќната економија во светот се водеше експанзивна политика, како во монетарната, така и во финансиската сфера.

Додека министерството за финансии водеше постојана буџетска политика со висок буџетски дефицит, Централната банка на САД, лесно и обилно одобруваше кредити на банките, по многу ниски каматни стапки. Зголемувањето на увозот и на високиот дефицит на тековната сметка, кој што достигна до 7% од БДП во 2005 година, е резултат на високата домашна потрошувачка на САД. За да САД релативно лесно го сервисира речиси перманентниот дефицит на тековната сметка е овозможена од позицијата на доларот, односно што сè уште ја има како доминантна резервна валута во светот. Експанзивната монетарна политика, заедно со големата побарувачка за финансиски средства емитирани во САД, придонесоа за ниски каматни стапки ширум светот, а сето ова предизвика значајно преземање на ризик, без постоење на кредитен развој.

Долгот на домаќинствата во САД, во периодот помеѓу 1994 и 2007 година, покажал раст од 118% на 179% од БДП. По 2000-тата година се забележува забрзан раст на кредитниот долг на домаќинствата, чиј износ пораснал од 93 на 113% од вкупно расположливиот личен доход. Овој раст изнесувал од 120% до 180% во Велика Британија, додека во евро-зоната се зголемува од 72% до 91%. Порастот на недвижностите кој се случува во САД во овој период, не ги исклучува и другите развиени земји.

Одлика на внатрешниот дефицит којшто ги содржи дефицитот на домаќинствата и на јавниот сектор, е всушност, надворешниот дефицит со кој се одликува САД.

6.Многубројните меури: преку водењето на умерена политика на пари, Федералната Резерва на САД (FED), дозволи цените на недвижностите да растат до неодржливо ниво. Меурот стануваше се поголем и поголем, се до оној момент кога се распрска. Кризата беше предизвикана со неговото распрскување. Меѓутоа, многу е тешко да се идентификува распрснувањето на меурот, односно додека не се распрска, акциите на FED, можат само да дотурат масло и да предизвикаат поголема штета на економијата и во онака веќе вжештената ситуација, отколку чекањето на ефектите од распрснувањето на меурот.

7.Законодавството: се појавија одредени закони, закони поттикнати од прекумерната доверба во силата на пазарната дисциплина и саморегулација, и овие закони им овозможуваа на финансиските институции да влегуваат во нерегуларни и ризични трансакции.

8.Неуспехот во управувањето со ризикот: анализите за пазарен и за кредитен ризик, во одредени фирми беа одделени. Главен проблем беше тоа што овие два ризика се неделиви, што значи дека при комплексни производи ваквата поделба на функционира.

9.Банкарскиот систем во сенка: сите ризични активности со кои се занимаваа банките беа ограничени при регулацијата на банките (зголемувањето на левериџот, краткорочната задолженост за да се одобри долгорочен кредит). Подоцна овие ризични активности се преселија надвор од Владината заштитна мрежа која се состоеше од депозитното осигурување и безбедната и здрава регулација. Хипотекарното кредитирање кое премина од банките кај нерегуларните институции, се вбројува како составен дел од сите овие ризични активности. Овие небанкарски институции функционираа на тој

начин што, се задолжуваат на краток рок, а доделуваа долгорочни кредити. Со тоа тие станаа ранливи на ликвидносни ризици.

Доколку пазарите ја изгубат довербата во нив и одбијат да ги кредитираат на краток рок, тие можат многу лесно да пропаднат.

Како и да е, ликвидносниот ризик, без разлика на околностите, е постојано присутен, но неговата појава во времето на големата финансиска криза беше непредвидлива.

10.Прекумерен левериџ: ударот на падот на цените на недвижностите е зголемен од страна на прекумерниот левериџ. Во 2000-та година кога поради постоењето на ниски каматни стапки и обемен капитал, фиксните приноси беа ниски, многу од инвеститорите почнаа да користат позајмени средства сè со цел да го зголемат приносот на нивниот капитал и на некој начин да извршат компензација. Комисијата за хартии од вредност и тргување во 2004 година, им дозволи на фирмите коишто во тоа време издаваа хартии од вредност да можат да го зголемуваат својот левериџ. Пред оваа појава, нормалниот левериџ се движеше во сооднос 12:1 (обврски наспроти средства), а потоа овој сооднос се промени и изнесуваше 33:1. Овој сооднос на левериџ означува дека при пад на вредноста средствата за само 3%, фирмата пропаѓа. Овие фирми немаше да се развијат толку, или пак да бидат толку многу ранливи, доколку соодносот си останел на претходното ниво од 12:1.

11.Финансиски иновации: желбата за профит е основниот мотив за создавање на финансиските иновации. Како и другите видови на фирми, така и финансиските фирми се основаат и работат за да ги максимизираат профитите, при што креирањето на нови производи и усовршувањето на старите, претставува принуден начин за остварување на таа цел. За поголема ефикасност и модернизирање на финансиските системи, се користат финансиските иновации кои претставуваат движечка сила. Во периодот во кој новите инструменти би се нашле под голем притисок, пазарниот систем и инфраструктурата не беа доволно подготвени и спремни. Пред да достигнат значајна големина, некои предлагаа, на пазарите за нови инструменти да им се даде време за да можат да

созреат. Тоа значи дека на регулаторите, сметководителите и рејтинг агенциите ќе им се остави доволно време за да ги осознаат. Но, дали иновациите ќе го стабилизираат или дестабилизираат системот, тоа во никој случај не може да се предвиди.

12. Човечката слабост: бихевиористичките финансии претпоставуваат дека инвеститорите не секогаш прават оптимални избори, односно дека тие, всушност, страдаат од ограничена рационалност и лимитирана самоконтрола. Основната задача на регулаторите е да им помогнат на луѓето во управувањето со комплексноста со тоа што ќе вршат подобро обелоденување и ќе ја засилат финансиската претпазливост. Но и регулаторите се луѓе, како и инвеститорите, па според тоа и тие како нив можат да оценат кога некое однесување е субоптимално и дека ќе следи пад на одреден пазар.

13. Одделната регулација: една од причините за избувнувањето на големата финансиска криза во САД, претставува одделната регулација. Финансиската регулација во САД е дисперзирана меѓу повеќе агенции. Секоја од овие агенции се занимава со регулација на одредена институција. Работењето на банките по правило го контролира супервизијата на централните банки, инвестиционите банки се контролирани од комисиите за хартии од вредност, додека останатите не банкарски финансиски институции од разни контролни органи од министерството за финансии. Ниту една агенција не е во позиција на надгледување и контрола на новововедениот систем, како последица на одделната регулација. Но, сепак важно е да нагласиме дека кризата не ја избегнаа оние земји што поседуваа обединета структура на регулација, односно една институција ја има улогата на регулаторно тело. Јапонија и Велика Британија се пример за тоа.

14. Кредитниот вирус во САД: не постои ништо погрешно или безгрижно, при одобрувањето на кредити на заем барателите со ниски приходи или низок кредитен рејтинг. При одобрување на ваквите второкласни заеми, внимателноста налага дека најпрво е потребно да се

изврши контрола на ризикот, преку проценка на заеmobарателот, поставување на повисоки стандарди и услови на колатералот и на крај наплаќање на каматни стапки кои би соодејствувале со тој ризик. Вака широко распространетата практика да се даваат кредити на лица кои немаат сигурна работа, редовни приходи и без имот во банкарските кругови, се нарекуваат „НИНЏА“ кредити (нема приход, нема работа и средства = нинџа). За да работите изгледаат уште полошо, за заеmobарателите овие кредити се направени да изгледаат попривлечни, бидејќи многу од овие станбени кредити се емитирани со ниски каматни стапки. Со ова, на заеmobарателите им било овозможено да добијат станбени кредити со повисок износ, но коишто носат повисоки идни плаќања за домаќинствата кога стапката истекува или главната отплата започнува. На крај секој можел да добие кредит, без разлика на тоа дали има работа или не, или дали има приходи или не, бидејќи условите под кои беа издавани овие кредити беа драстично ублажени. За да се добие кредит во висина од процената на вредноста на станот или куќата, доволно било само да се поднесе апликација за кредит. Постојаниот тренд на пораст на цените на недвижностите во САД, чија цена не забележала пад од 1930 година, бил основниот мотив за ова ризично позајмување.

Второстепените станбени кредити се појавија во поново време, па според тоа не постоеја историски информации за нивното однесување во минатото, според кое би можело да се одреди како тие индивидуално или групно би реагирале на економски стрес. Постоеше огромен оптимизам, кој дури доведе до тоа повеќе од 90% од секјуритизираниите второкласни кредити да добијат највисок рејтинг AAA.²³ И кога конечно тоа се случи, кога балонот од пренадуеност пукна, кога дојде до значителен пораст на цените на недвижностите, банките во паника, нагло почнаа да ги продаваат тие хипотеки, што уште повеќе, преку зголемената понуда, а речиси никаква побарувачка на пазарот на тие недвижности, доведе до забрзување на дефлационата спирала. Ваквите услови доведоа и до значителен пораст на цените на акциите во банките, осигурителните

²³ММФ, 2008

компани и фондовите на берзите, бидејќи сите продаваат, а никој не купува.

Со опаѓањето на цените на недвижностите, во многу региони од САД бројот на заплenuвањата почнал да расте енорно, бидејќи позајмувачите не се во состојба да се рефинансираат. Со самото тоа банките се наполнија со имоти, наместо со ликвидни средства. Голем дел од банките не поседуваа експертиза со која би ја оцениле изложеноста на ризици на хипотекарните хартии од вредност, па затоа се потпираа главно, на анализите од страна на кредитните рејтинг агенции. Со држењето на големи износи на хартии од вредност покриени со хипотеки (како и други ризични заеми), кои беа финансирани главно со краткорочен долг, кризата беше неизбежна. Цените на недвижностите започнаа вртоглаво да паѓаат, додека неисплаќањето на кредитите започна да расте од ден на ден се повеќе. Хипотекарните хартии од вредност загубија на вредноста, отежнато беше и нивното вреднување, а нивните цени варираа. Додека банките почнаа да стануваат неликвидни, дури и краткорочното позајмување беше отежнато. И покрај ликвидносните проблеми, федералните резерви им овозможија на банките да можат да позајмуваат. Централната банка на САД одобруваше лесно и обилно кредити на банките со ниски каматни стапки, а министерството за финансии креираше перманентно буџетска политика со висок буџетски дефицит. Додавањето на ликвидноста од страна на централната банка, речиси во неограничени количини и со минимална камата, не помогна многу, бидејќи банките, парите кои што ги добиваа од Централната банка во таа општа паника, и понатаму ги држеа на своите сметки, плашејќи се дека ако ги пласираат, можат и нив да ги изгубат. И со тоа целта не беше постигната. За да се излезе од тој круг, FED и Министерството за финансии на САД, во новиот пакет за излез од кризата, решија да им помогнат на корисниците на кредитите да можат да ги враќаат кредитите, а да ги задржат становите и куќите, се со цел да се овозможи повторно заживување на системот и тој повторно да почне да функционира. Светската паника, која многу брзо се прошири насекаде, започна со банкротството на Lehman Brothers. Само позајмувањето преку ноќ беше достапно во такви моменти. Банките се беа неспремни за позајмување

затоа што од една страна беа загрижени за кредитниот ризик на заем барателот, а од друга страна тие се загрижени за својата ликвидност, доколку бидат одбиени од страна на нивните кредитори. Од светската економска криза светот сè уште ги чувствува последиците и ја плаќа цената за нејзиното надминување. Се поставува прашањето дали човештвото од претрпените тешкотии од кризата, ќе излезе поаметно? Тоа многу ќе зависи од тоа дали ќе се собере храброст да се постават вистинските проблеми на вистинските места за да се најдат соодветни решенија кои ќе спречат идни слични кризи. Главна придобивка од светската економска криза е што таа ги интензивира дебатите за последиците што ги предизвикува безобзирната трка по профит. Во таа трка за профит, преземените ризични зделки се мотив да се заработат високи профити преку склучување ризични финансиски зделки во финансиско – банкарскиот сектор, без притоа актерите да преземат директна одговорност, го доведоа светот во уште една финансиска криза. Всушност, тоа е најголемата светска финансиска криза, по големата светска криза (1929 – 1933), која започна во 2007 година, и е доволно силна поука дека финансиските пазари не треба да се остават да се урамнотежуваат сами од себе, туку дека е потребна регулација и на национално и на интернационално ниво. Треба да се преземат голем број на мерки со цел да се намали ризикот од повторување на ваква криза.

3. Суверена должничка криза во Европа

Европската должничка криза (често се нарекува како Кризата во Еврозоната) е финансиска криза низ која тековно минуваат неколку европски земји кои се соочија со висока стапка на јавен долг и колапс на финансиските институции, што им оневозможи или значително ја отежна нивната способност за отплата или рефинансирање на нивниот долг без помош од трета страна. Европската должничка криза започна во 2008 година, со колапсот на банкарскиот систем на Исланд, но особено доби на значење со нејзиното проширување, првенствено во Грција, Ирска и Португалија во текот на 2009 година, со што се создаде еден вид криза на доверба кон европските компании и економии во целина. Од крајот на

2009 година, стравувањата за ширењето на должничката криза во Европа, особено ги зафати инвеститорите, како резултат на глобалното зголемување на приватниот и државниот долг низ целиот свет, заедно со бранот на намалување на кредитниот рејтинг на некои европски држави. Сето тоа ги направи инвеститорите повнимателни и дополнително го забави економскиот раст на овие земји.

Причините за Европската должничка криза варираат од земја до земја. Во неколку земји, приватните долгови направени од одделни банки или други финансиски институции во време на банкарската хипотекарна криза од 2007 година, беа трансферирани и резултираа со зголемување на јавниот долг, поради финансиските инјекции кои државите ги дадоа на своите банкарски системи, односно финансиските мерки што владите ги превземаа како одговор на процесот на забавување на економскиот раст во периодот по банкарската хипотекарна криза. Во други земји (како што е случајот со Грција), високиот износ на платите во јавниот сектор и пензиите, како и несоодветната фискална политика, беа една од причините за порастот на јавниот долг. Во основа, постоењето на Еврозоната како Монетарна унија (односно, постоење на една валута) без Фискална унија (постоење на различни даночна и пензиска политика), придонесе кон разгорување на кризата и ја намали способноста на европските лидери унифицирано да одговорат на истата. Всушност, голем дел од тој јавен долг отпаѓа на европските банки, како одговор на владите да ја одржат солвентноста на своите банки, но со многу последици по буџетот на државите кои интервенираа. Сепак, имаше случаи (примерот со Кипар) кога, и покрај интервенцијата на државата за одржување на солвентноста на банкарскиот систем, одделени банки и понатаму беа кревки, без изглед да застанат на нозе, без понатамошна државна помош или помош на меѓународните финансиски институции. Кризата, не само што предизвика појава на т.н. негативен економски ефект кај најпогодените земји од оваа должничка криза, туку, исто така, имаше и негативен политички ефект, што резултираше со промена на политичката власт во осум од седумнаесет земји од Еврозоната, како што е тоа случајот со: Грција, Ирска, Италија, Португалија, Шпанија, Словенија, Словачка и Холандија.

Кога се формираше Монетарната унија, земјите кои беа вклучени во неа, договорија минимални фискални барања кои треба да ги исполнува секоја од нив, многу попознати како Мاستришки критериуми или критериуми на конвергентност. Според овој договор, поставени се барања јавниот долг на секоја земја членка на Монетарната унија да не надминува 60% од нејзиниот Бруто домашен производ (БДП), а буџетскиот дефицит да изнесува не повеќе од 3% од БДП.

„Овие фискални барања во практиката почнаа да се кршат уште на самиот почеток и на нив никој сериозно не им обрнуваше внимание, па дури и најразвиените економии во Унијата, како што се оние на Германија и Франција“, коментира Мајкл Клајн, професор по меѓународни економски работи во Школата за право и дипломатија при Универзитетот Тафтс-Флешер, САД. „Се чини дека на овие принципи на конвергентност многу повеќе им се обрна внимание откако настанаа првите симптоми на должничка криза во Грција и Португалија, а денес сè повеќе се потенцира потребата за стриктно придржување на истите.

Всушност, монетарната унификација доведе до многу несакани и неочекувани последици врз поедини економии од Монетарната унија, така што тие не можеа да ја контролираат судбината на нивната валута“. Всушност, во време кога овие земји се приклучија на еврото, ја изгубија нивната конкурентност. И, при тоа, не можеа да ја користат девалвацијата на нивната валута, како што тоа го правеа во одредени случаи во претходите 40 или 50 години.²⁴

Во 2003 година, Германија одлучи да превземе одредени мерки за зголемување на конкурентноста, воведувајќи серија од реформи на пазарот на трудот, познати како Hartz–ови реформи, а кои, пак, беа дел од една поширока реформа позната како Агенда 2010. Реформите резултираа со многу конкурентни трошоци на работната сила, и намалување на социјални бенефиции. „Сега, ако се споредат стапката на раст на влезните трошоци и, во таа смисла, се споредат трошоците на

²⁴Вернер Бонадудер, професор по финансии на Школата за бизнис на Државниот универзитет во Аризона.

работната сила во Германија во текот на последните 10 години, со зголемената цена на трудот во јужниот дел на Европа, факт е дека трошоците за работна сила во Германија одвај се зголемени за 10% за изминатите 10 години, додека за истиот период, цената на трудот во некои земји од Јужна Европа се зголемени за околу 120 проценти, вели Бонадудер. И, додека Германија ја преобликува својата економија, други земји членки на Монетарната унија и понатаму останаа да ги уживаат придобивките од членството во ЕУ, односно од користење на единствена валута и полесен и поефтин пристап до кредити што Унијата им го овозможи. Тоа, секако, произлезе од европската банкарската регулатива кој им даде шанса на обврзниците издадени од страна на владите на сите национални економии на Еврозоната да бидат третирали како обврзници со нулта-ризик, односно им одреди највисок рејтинг. Во таа смисла, обврзниците издадени во странска валута од страна на владите (еврообврзници) беа третирали како безризични. Така, на пример, француските банки можеа да купат грчки обврзници кои носеа повисок принос од оние во Франција, а сепак се третираа како безризични.

Банкарски прописи, исто така, им овозможуваа на финансиските институции да ги третираат како безризични вложувањата во купување на државни краткорочни хартии од вредност, како начин за одржување на потребната ликвидност, што директно се одрази врз зголемувањето на јавниот долг на одделни земји. Така, кога во 2009 година проблемите со јавниот долг во Грција излегоа на виделина, банките низ цела Европа, кои пред тоа ги купувале обврзниците издадени од грчката влада, одеднаш се соочија со ликвидносни проблеми, но, во исто време и со проблемот на достапност на соодветни кредити за обезбедување на недостатокот на ликвидни средства. Така, до крајот на 2009 година, грчкиот долг беше зголемен до ниво на 113% од БДП.

Кога агенциите за кредитниот рејтинг почнаа да го намалуваат кредитниот рејтинг на Грција, трошоците за позајмување постојано се зголемуваа, така што Грција набрзо не беше во можност да ги плати бараните каматни стапки. Се разбира дека беше потребна финансиската помош од страна, бидејќи владата сама тоа не можеше да го направи. Германија, како економски најсилна земја во Еврозоната, во голема мера го носеше

товарот на таквата финансиската помош, се разбира, на големо незадоволство на германските даночни обврзници. Всушност, за сите земји за кои се констатира дека е потребна финансиска помош (како што е во случајот со Грција), трите официјални кредитори - Европската комисија, Европската централна банка и Меѓународниот монетарен фонд (т.н. Тројка) - имаа буџетски барања кои мораа да бидат исполнети пред тие да можат да земат каков било кредит. Нивните барања се познати како мерки на штедење и повик за намалување на владините трошоци и бенефиции.

III Профитабилност на банкарскиот сектор во Македонија, во период од 2007-2013 година

1. Осврт на профитабилноста на македонските банки во период на финансиска и должничка криза

Во услови на сериозни турболенции на меѓународните финансиски пазари и големи потреси во банкарските системи на развиените земји, во 2008 година банките продолжија да работат профитабилно. Сепак, неколкугодишниот тренд на непрекинато подобрување на нивната профитабилност и ефикасност во текот на 2008 година беше прекинат. Каматната политика на банките имаше две обележја: прво, зголемување на пасивните каматни стапки, со цел да се задржат постојаните и да се привлечат нови извори на финансирање и второ, забавување на трендот на опаѓање на активните каматни стапки. Во 2008 година, вкупната добивка на банкарскиот систем на Р. Македонија изнесуваше 3.410 милиони денари, што претставува намалување за 240 милиони денари, односно за 6,6% во споредба со 2007 година. Од вкупно осумнаесет банки, шест банки прикажаа загуба, чиешто учество во вкупната актива на банкарскиот систем изнесува 9,4%. За споредба, во 2007 година четири банки остварија загуба, а нивното учество во активата на ниво на банкарскиот систем изнесуваше 2,6%. Намалената добивка кај групата средни банки е главната причина за намалувањето на добивката на ниво на банкарскиот систем. Над 99% од вкупната добивка на ниво на банкарскиот систем е резултат на остварената добивка на групата големи банки. Намалената профитабилност и ефикасност во работењето на банките во најголема мера беше условена од влошената профитабилност и ефикасност на работењето на групите средни и мали банки.

Наспроти нив, групата големи банки забележа подобрување на показателите за профитабилноста и ефикасноста. Работењето со загуба на групата мали банки беше прес поради намалениот обем на активности, како и подинамичниот раст на оперативните трошоци, наспроти

негативите стапки на раст на вкупните редовни приходи.

Во 2009 година профитабилноста на банките во Република Македонија беше на значително пониско ниво во однос на 2008 година. Вкупната добивка на банкарскиот систем остварена во 2009 година беше преполовена во однос на претходната година и изнесуваше 1.676 милиони денари. Истовремено, бројот на банките коишто прикажаа загуба, порасна од шест на крајот од 2008 година, на седум на крајот од 2009 година, а нивното учество во вкупната актива на банките порасна од 9,4% на 31.12.2008 година, на 9,8% на 31.12.2009 година. Сепак, капитализираноста на банките коишто во 2009 година прикажаа загуба не е доведена во прашање. На 31.12.2009 година, просечната стапка на адекватност на капиталот на овие банки изнесуваше 23,9%, додека на ниво на одделна банка таа се движи во интервал од 14,9% до 90,4%. Како основни причини за намалената профитабилност и ефикасот на банкарскиот систем се идентификуваат: забавениот раст на активностите на банките, влошениот квалитет на нивното кредитно портфолио, како и ограничените можности на банките за намалување на оперативните трошоци. Најизразеното негативно влијание врз профитабилноста на банките произлезе од кредитниот ризик, односно влошениот квалитет на кредитното портфолио. Истовремено, оперативните трошоци на банките продолжија на растат, иако со забавена динамика во однос на претходните години. Влошената профитабилност во 2009 година беше карактеристична за сите три групи банки. Единствено групата големи банки ја заврши 2009 година со позитивен финансиски резултат, којшто е помал за 35,2% во однос на минатогодишниот. Групата средни банки прикажа загуба од 355 милиони денари, наспроти позитивниот финансиски резултат од 104 милиони денари остварен во претходната година

Во 2010 година банкарскиот систем на Република Македонија прикажа поголема добивка во споредба со претходната година. Добивката остварена во 2010 година во износ од 2.307 милиони денари е поголема за 631 милион денари, односно за 37,7% во споредба со 2009 година.

Истовремено, бројот на банките коишто прикажаа загуба речиси двојно се намали, од седум банки на крајот на 2009 година, на четири банки на крајот на 2010 година, додека учеството на активата на овие банки во вкупната актива на банкарскиот систем забележа намалување за 4,2 процентни поена и на 31.12.2010 година изнесуваше 5,6%. Зголемувањето на профитабилноста на банкарскиот систем не беше карактеристично за целата 2010 година, туку тоа беше резултат на настани коишто се случија во последниот квартал од годината. Имено, во првите три квартали од годината, банкарскиот систем оствари пониски износи на добивка, во однос на истите периоди од 2009 година. Во последниот квартал од годината, како резултат на извршените значителни преземања средства врз основа на ненаплатени побарувања (пред сè кај две банки). Зголемената добивка на банкарскиот систем во 2010 година позитивно влијаеше врз основните показатели за профитабилноста на банките.

Зголемената добивка на банкарскиот сектор во најголем дел (78,2%) е резултат на зголемувањето на добивката на групата големи банки.

Како и во претходната година, групите средни и мали банки работат со загуба. На 31.12.2010 година вкупните приходи на банките изнесуваа 15.967 милиони денари и забележаа годишно намалување за 444 милиони денари или за 2,7%. Приходите од нефинансиските друштва и приходите од населението и понатаму имаат најголем удел во формирањето на приходите од камати. Во 2010 година, од аспект на одделните сектори, единствено приходите од камати од населението забележаа намалување.

Во текот на 2011 година одржувањето на стабилна и висока ликвидносна позиција, како и зголемениот кредитен ризик, доведоа до намалување на профитабилноста на банкарскиот систем. Прикажаната добивка на крајот на 2011 година е на значително пониско ниво, во однос на изминатите неколку години. Најизразеното негативно влијание врз профитабилноста на банките произлезе од зголемениот кредитен ризик, односно од растот на исправката на вредноста, но и натамошниот раст на оперативните трошоци на банките. Добивката на ниво на банкарскиот систем остварена

во 2011 година изнесува 1.183 милиони денари. Нејзиниот износ е преполовен во однос на претходната година, а истовремено, бројот на банките коишто прикажаа загуба се зголеми на шест на крајот од 2011 година (од четири на крајот од 2010 година). Ова придонесе да се зголеми учеството на активата на банките коишто остварија загуба во вкупната актива на банкарскиот систем, од 5,6% (во декември 2010 година), на 12,6% (во декември 2011 година).

Прикажаната добивка на македонскиот банкарски систем на крајот од 2012 година достигна 1.461 милион денари и на годишна основа се зголеми за 278 милиони денари (23,5%), со што се прекина трендот на намалување на профитабилноста на банките карактеристичен до 2011 година. Учеството на банките коишто остварија позитивен финансиски резултат во вкупната актива на банкарскиот систем се зголеми и достигна 92%, наспроти 87,4% во 2011 година. Како основни фактори за зголемената профитабилност се порастот на нето каматниот приход и останатите редовни приходи на банките коишто, и покрај продолжувањето на трендот на пораст на нето-исправката на вредноста поради влошување на кредитното портфолио на банките, придонесоа за зголемување на добивката.

Воедно, во 2012 година е забележано и подобрување на оперативната ефикасност на банките. Најголем придонес кон подобрувањето на профитабилноста на банкарскиот систем на крајот од 2012 година имаше основниот приход од банкарскиот работење, односно нето каматниот приход којшто беше поголем за 969 милиони денари (9,3%) во споредба со 2011 година. Порастот на нето каматниот приход во најголем дел се должи на зголемувањето на каматните приходи на банките коишто се зголемија за 582 милиона денари или за 3%. Годишниот пораст на каматните приходи се должи на кредитниот раст на банките кон нефинансискиот сектор и на приходите врз основа на вложувања во благајнички записи и хартии од вредност издадени од централната власт.

2. Тренд на профитабилноста на македонските банки (показатели на профитабилноста за периодот 2008-2012 година)

За анализата што се прави во рамките на овој труд, земени се во обработка повеќе показатели и тоа просечен апсолутен износ на добивката што ја остварува македонскиот банкарски сектор. Стапка на поврат на просечна актива (РОАА), стапка на поврат на просечен капитал (РОАЕ), односот на нето каматниот приход и просечната актива, како и индикаторот за ефикасноста на банкарскиот сектор, мерен преку односот на просечниот износ на оперативните трошоци и вкупните редовни трошоци на банките за периодот 2008 – 2012 година (табела 1).²⁵

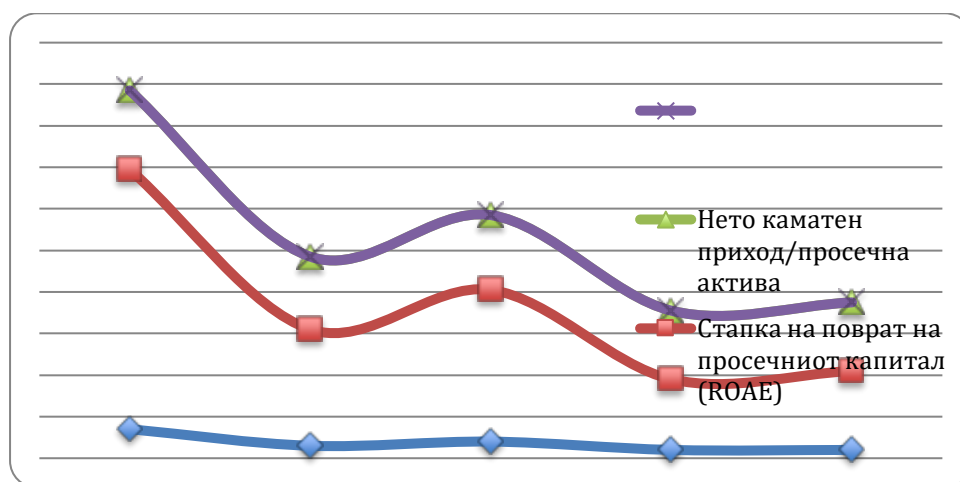
Табела 1: Показатели на профитабилноста и ефикасноста на банките на РМ за 2008-2012 година

Показатели	2008	2009	2010	2011	2012
Добивка (просечен апсолутен износ)	3.410 милиони денари	1.676 милиони денари	2.307 милиони денари	1.183 милиони денари	1.461 милиони денари
Стапка на поврат на просечната актива (ROAA)	1,4%	0,6 %	0,8%	0,4%	0,4%
Стапка на поврат на просечниот капитал (ROAE)	12,5%	5,6%	7,3%	3,4%	3,8%
Нето каматен приход/просечна актива	3,8%	3,5%	3,6%	3,3%	3,3%
Оперативни трошоци/вкупни редовни приходи	62,2%	70,1%	66,4%	67,8%	63,2%

²⁵ Креирано од авторот врз основа на податоците од Годишните извештаи на НБРМ за банкарскиот систем на РМ за периодот 2008-2012 година

Анализирајќи ги двата основни показатели на профитабилноста поврат на просечен капитал (РОАЕ) и поврат на просечна актива (РОАА), како и показателот нето каматен приход, во однос на просечната актива, би можело да се констатира надолен пад на нивните вредности, за да се почувствува извесно подобрување на овие показатели во 2010 и 2012 година (Графикон 3).²⁶

Графикон 1: Показатели на Профитабилноста на банките 2008-2012



Извор: НБРМ

Конкретно, двата показатели поврат на капитал и поврат на актива бележат скоро паралелен тренд на движење во разгледуваниот период, односно во 2008 година за прв пат се прекинува неколкугодишниот раст на овие показатели до 2007 година. Намалената добивка и забавениот раст на активностите на банките, придонесе за намалување на показателите за профитабилноста на ниво на банкарскиот сектор, така што за 2008 година, стапката на поврат на активата (ROAA), забележа намалување за 0,4 процентни поени, а стапката на повратот на капиталот (ROAE), за 2,7 процентни поени.

²⁶Креирано од авторот врз основ на податоците од Годишните извештаи на НБРМ за банкарскиот систем на РМ за периодот 2008-2012 година

Сепак, ваквото намалување на профитабилноста продолжи со надолната насока во многу драматични размери во 2009 година кога просечната добивка остварена во банкарскиот сектор двојно се намали, а повеќе од двојно се намалија стапките на поврат на капитал и актива. Иако во 2010 година економскиот сектор здравува од последиците на економската криза, а тоа се рефлектира преку подобрување на показателите на профитабилност во македонското банкарство, тие ни оддалеку не ги достигнуваат нивоата од 2008 година, за да во 2011 година, поради ефектите на должничката криза во Европа, повторно доаѓа до влошување на профитабилноста, што значи скоро тројно намалување на просечната добивка, како и трикратно намалување на стапката на поврат на капитал и на актива споредени со истите показатели оставарени во банкарскиот сектор за 2008 година. Иако во 2012 година се чувствува благо закрепнување, подобрувањето на показателите е толку незначително што ни говори дека сè уште банкарскиот сектор е подложен на негативното влијание на должничката криза.

3. Влијание на меѓународните банки врз македонскиот банкарски сектор во периодот на финансиската криза

Во зависност од големината и учеството на странскиот капитал, степенот на развиеност на банкарскиот систем на земјата од каде потекнува капиталот, како и од степенот на развиеност на националниот банкарски систем, времето на влез на странски банки од аспект на економскиот циклус во кој се наоѓа земјата домаќин и сл., влезот на странскиот капитал може да има значајни или помалку значајни позитивни и негативни влијанија врз банкарскиот систем на земјата домаќин.

Светската економија ја погодија повеќе форми на криза-почнувајќи од големата банкарска криза од 2007, на која се надоврза економската, за потоа, овие тенденции да добијат свои форми на должничка криза во неколку европски земји.

Секоја земја која има странски банкарски капитал (како што е и македонската економија), значајно е да направи анализа дали присуството на странските банки води кон стабилизирање или

дестабилизирање на банкарскиот сектор во периодот на банкарска, економска и должничка криза во евро-регионот или пак, има неутрален карактер.

Во овој труд, анализирани се неколку аспекти кои се однесуваат на карактерот на македонскиот банкарски систем под влијание на странскиот капитал:

Учеството на странскиот капитал во македонскиот банкарски сектор и неговата поврзаност со степенот на финансиско посредување:

Странскиот капитал кој потекнува од земјите-членки на Европската Унија, доминира во странскиот капитал во банкарскиот систем на Република Македонија, иако на крајот на 2011 година неговото учество е намалено за околу 6%, како резултат на зголеменото учество на капиталот од Турција.

Според земјата на потекло, акционери од седум земји имаат поединечно учество во вкупниот странски капитал поголемо од 5%, од кои пет, потекнуваат од земјите на Европската Унија. Акционерите од останатите земји имаат поединечно учество помало од 3,5%. Банките коишто се во доминантна сопственост на акционери, потекнуваат од Грција, Словенија, Турција, како и банките кои се во сопственост на странските портфолио – инвеститори, имаат доминантна улога во активата на банкарскиот сектор (со учество од 23.0%, 18.6% , 8.2% и 24.2%, соодветно.

Табела бр.2: Учество на странскиот капитал во македонскиот банкарски систем (2005-2011)

Група	31.12.04	31.12.05	31.12.06	31.12.07	31.12.08	31.12.09	31.12.10	31.12.11
Големи банки	37.10%	68.40%	74.20%	82.80%	80.70%	79.50%	79.70%	78.00%
Средни банки	25.30%	33.60%	41.90%	60.20%	69.00%	66.80%	68.60%	61.70%
Мали банки	48.80%	46.40%	46.20%	61.50%	72.50%	57.50%	70.00%	89.40%

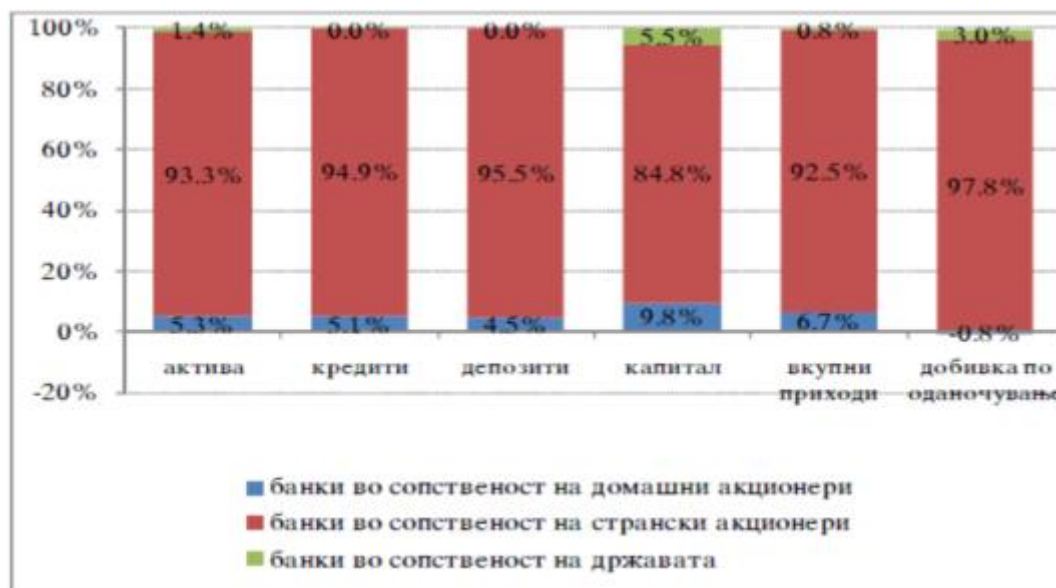
Извор: НБРМ

Учеството на странскиот капитал во македонскиот банкарски сектор бележи континуиран пораст, но исто така, интересно е што се забележува значителен влез на странски капитал во Македонија, непосредно по настанувањето на Големата банкарска криза од 2007 година.

Во 2008 година, македонскиот банкарски сектор бележи влез на странски капитал во три банки од страна на австриски, холандски и бугарски банкарски брендови. Во тој период, македонскиот банкарски сектор (пред сè поради својата конзервативност и невложување во ризични хартии од вредност), не почувствува никакви проблеми од хипотекарната банкарска криза која веќе „ги тресеше“ и европските банки, туку напротив бележеше одлични перформанси во секој поглед. Тоа, се чини беше пресудно, банкарските брендови од три земји (сите три членки на ЕУ) да го преселат дел од својот капитал, во земја која може со своето деловно опкружување да им обезбеди стабилно работење и евентуално поголема добивка отколку во нивните матични земји.

Тоа, на некој начин, може да се потврди ако се анализира структурата на поважните билансни позиции на банките според доминантната сопственост на банките. Анализирајќи ги во периодот 2009-2011 година позициите: актива, кредити, депозити, капитал и вкупни приходи, може да се забележи високо учество на банките во сопственост на странски акционери (88-95%), се забележува дека учеството на добивката што ја остваруваат банките со странски капитал е единствена поизразено динамична категорија. Во 2009 година, учеството на добивката на странските банки во вкупната добивка, драстично се издигна на скоро 98%, наспроти нивното учество од 92% во вкупните приходи на секторот и покрај генерално намалената кредитна и депозитна активност на целиот банкарски сектор. Ако се разгледуваат банките во доминантна домашна сопственост, тие учествуваат со 6.7% во вкупните приходи, а само со минимални 0.8% во вкупната добивка на целиот банкарски систем.

Графикон бр. 2: Структура на поважните билансни позиции на банките според доминантната сопственост на банките (2009 год.)



Извор: НБРМ

Трендот на значително учество на банките со странски капитал во вкупната добивка, наспроти добивката која ја остваруваат банките со домашен капитал, продолжува и во 2011 година, кога почнуваат да се чувствуваат ефектите на должничката криза во евро-регионот и кога банките со странски капитал се свртени кон обезбедување на повисоки стапки на поврат на капитал кои се поставени како таргет од страна на матичните банки (кои во најголем број случаи потекнуваат од земјите – членки на ЕУ, од кои Грција е присутна со по една банка во групата големи и средни банки, а Словенија, со една голема банка).

Неповолниот однос на остварени приходи и други перформанси наспроти добивката на банките со домашен капитал уште повеќе се влошува во 2011 година. При непроменета структура на оставени приходи (на ниво од 94% за странските и 4.7% за домашните банки), банките со странски капитал бележат учество од 95% во добивката на целиот банкарски сектор, наспроти само 0.3% учество на домашните банки.

Графикон бр.3: Структура на поважните билансни позиции на банките според доминантната сопственост на банките (2011год.)



Извор: НБРМ

Се ова укажува на тоа дека во услови на криза и во исто време дополнителен влез на странски капитал во банкарскиот систем на земјава, реализираната добивка на банките со доминантен странски капитал ќе биде на штета на домашните банки, кои се обидуваат да ја одржат својата активност и стабилност за сметка на профитабилноста. Исто така, факт е дека најголем дел од оваа добивка, по нејзиното распоредување, ќе се трансферира во земјите на матичните банки.

Учеството на странскиот капитал во македонскиот банкарски сектор и неговата поврзаност со степенот на финансиско посредување: Со години банкарскиот систем на Македонија се одликува со реалитивно низок степен на финасиско посредување. За разлика од најголем број на земјите членки на ЕУ, чиј степен на финансиско посредување (мерено преку односот на активата на банките и БДП на земјата), во последниве години се движи во опсегот од 200% до 2000 %, во Македонија процентот е под 100%, што го става македонскиот

банкарски систем на самото дно на скалата на степенот на финансиско посредување во регионот.

Но, за разлика од повеќето земји-членки на ЕУ, кои во претходните три години поминаа низ т.н. „финансиска дезинтермедијација“, степенот на финансиското посредување во банкарскиот систем на Република Македонија бележи нагорен тренд. Во однос на крајот на 2010 година, соодносите на активата, кредитите и депозитите со БДП, се зголемија за 1.8 процент, 1.1 процентен поен и 1.9 процентни поени, соодветно. Овој тренд континуирано се зголемува, што укажува на извесна стабилност и отпорност на македонските банки во овој кризен период. Еден од главните фактори за ваквите движења е фактот што македонскиот банкарски систем не беше директно и силно погоден од меѓународната финансиска криза, а банките имаа капитален и ликвидносен капацитет да продолжат со кредитната активност. Во оваа смисла, странскиот капитал нема негативно влијание врз нарушувањето на ваквиот нагорен тренд, туку напротив, има дури поттикнувачки карактер.

Анализа на ризиците - трендови и нивната поврзаност со работењето на меѓународните банки: Нивото на ризици на македонскиот банкарски сектор се задржува во контролирани рамки. Сепак, кредитниот ризик, како доминантен во работењето на банките, забележува извесно зголемување, што е евидентно преку растот на нефункционалните кредити и последователното влошување на показателите за квалитетот на кредитното портфолио.

Според последните официјални показатели за овој период, годишната стапка на раст на нефункционалните кредити на претпријатија изнесува 24.6%, а на домаќинства 0.1%, наспроти претходната година, кога овие стапки беа на ниво од 12.3% и 4.7%. Значи, за разлика од постојаниот нагорен тренд на учеството на нефункционалните во вкупните кредити на претпријатија, започнат во 2008 година, кај нефункционалните кредити на домаќинствата во последните две години, може да се забележи намалување на учеството во вкупните кредити на овој сектор. Овој тренд е регистриран од страна на подружниците на странските банки во

Македонија, па истите започнаа да ги прилагодуваат своите кредитни политики кон кредитирање на населението.

Покрај благиот пораст на ризичноста, просечното ниво на ризичност на кредитното портфолио во периодот 2008-2011 се движи на ниво од 6 до 6.7%, што имајќи ги во предвид состојбите во опкружувањето, е сосема разбирлива и очекувана состојба.

Сепак, споредено со другите земји во регионот, учеството на нефункционалните во вкупните кредити, во банкарскиот систем на Република Македонија, е во долната половина од групата анализирани земји. Во споредба со другите земји од регионот и пошироко, со целосната покриеност на нефункционалните кредити, банкарскиот систем на Република Македонија се наоѓа најниско на скалата за ризикот од покривање на загубите од евентуална целосна ненаплата на овие кредити. Притоа, највисоко на оваа скала се наоѓаат банкарските системи на Словенија и Грција, кај кои за покривање на нето нефункционалните кредити, се искористиле 74.3% и 73.6% од сопствените средства, соодветно.

За разлика од кредитниот, изложеноста на банките на ризикот од промена на каматните стапки, остана на ниско ниво. Причината за скромната улога на овој ризик произлегува од постоечката практика, банките да ги применуваат прилагодливите каматни стапки, во најголем дел од договорите за кредити и депозити (кои се и доминантните банкарски производи). Избегнувајќи го овој ризик, банките го пренесуваат на корисниците на банкарските производи, претворајќи го во индиректен кредитен ризик. Големата застапеност на прилагодливите каматни стапки ја наметнува дилемата дали целта на нивното користење е подобро управување, избегнување или пренесување на преземените ризици, или служат како инструмент за управување со ликвидноста и профитабилноста на банките.

Анализирајќи ги банкарските ризици, иако бележат зголемување и директно влијаат на стабилноста и профитабилноста на македонските банки, може да се каже дека македонскиот банкарски систем не претрпе негативно влијание од присуството на странскиот капитал. Негативните ефекти, по однос на ризичноста со кои се среќаваат најголем дел од

матичните банки чиј капитал е присутен во македонскиот банкарски сектор, не се пренесоа во таква мера до нивните подружници. Напротив, поучени од состојбите во матичната земја, во последната година истите водеа политика на попрепазливо кредитирање, рационализација во работењето, намалување на некаматните трошоците, пласирање во посигурни, а помалку приносни хартии од вредност. Зголемениот степен на ризично портфолио многу повеќе потекнува од одбрените кредити во претходните години, чие невраќање (или нередовно враќање) се рефлектира со повисока ризична категорија во последнава година.

Примената и прифаќањето на меѓународните стандарди како резултат на присуството на странскиот капитал: За ваквата контролирана ризичност кај сите банки во Македонија, доведе супервизорската контрола и регулатива. Во јуни 2011 година, Народната банка изврши изменување на Одлуката за лимитите на изложеноста, Одлуката за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот и Одлуката за управување со кредитниот ризик. Наместо дотогашниот пристап, како помалку ризични побарувања да се сметаат побарувањата и хартиите од вредност од владите и централните банки на земјите-членки на ЕУ, Швајцарија, Канада, Јапонија, Австралија, Норвешка и САД, со измените се вовеле кредитниот рејтинг како критериум за утврдувањето на ризичноста на овие побарувања / вложувања на банките. Само побарувањата / вложувањата во хартии од вредност од централни влади и централни банки коишто имаат најмалку инвестициски кредитен рејтинг, можат да се сметаат како помалку ризични побарувања и врз таа основа:

- да се сметаат како одбитни ставки при утврдување на лимитите на изложеност;
- да добијат понизок пондер на ризичност при утврдувањето на активата пондерирана според кредитниот ризик;
- да можат да се класифицираат во подобра категорија на ризичност.

Од 1. 7. 2012 година, започнува и примената на новата Одлука за методологијата за утврдување на адекватноста на капиталот, која претставува значаен чекор напред во усвојувањето и примената на меѓународните капитални стандарди од првиот столб на новата капитална спогодба (Базел 3). Согласно со новата одлука, меѓу другото, банките треба да го применуваат т.н. стандардизиран пристап во утврдувањето на активата, пондерирана според кредитниот ризик, а дополнителна обврска за банките, во споредба со важечката одлука од овој домен, како што е и потребата за утврдување на капиталот потребен за покривање на оперативниот ризик, односно определување на активата пондерирана според оперативниот ризик (со примена на пристапот на базичен индикатор или стандардизираниот пристап.

Странските банки значително придонесоа ваквите одлуки, како и претходно донесените во правец на прифаќање на Базелските одредби за адекватност на капитал, многу побрзо и соодветно да се применат и кај банките со домашен капитал. Бројните симулации и стерс-тестови што се направени од страна на НБРМ, говорат во прилог на целосната подготвеност на странските и дел од банките со домашен капитал да ги следат одредбите од истиот. Дел од странските подружници и пред донесување на одлуки од страна на банкарската супервизија во Македонија, применуваат критериуми на Базел 3, кои веќе се воведени во нивните матични земји.

Странските банки во земјите каде го внеле својот капитал, воведуваат нови банкарски производи, нови техники на стратешко управување и управување со ризици, како и здрава култура на корпоративно управување, кои се развиени во земјите на нивните матични банки. Влезот на странските банки ја подобрува законската рамка, финансискиот мониторинг, ја намалува корупцијата и го стимулира развојот на транспарентното решение на посредничките финансиски операции до страна на целиот банкарски систем. Во услови на каква било криза од (банкарска, финансиска, економска, должничка), состојбите можат да бидат малу поинакви. Постои опасност, матичните банки, преку своите подружници или филијали да ги пренесат ризиците од банкарскиот систем на својата земја и да ја прелеат кризата.

Сепак, би рекле дека влезот на странскиот капитал може да има значајни или помалку значајни позитивни и негативни влијанија врз банкарскиот систем на земјата домаќин во зависност од големината на учество на странскиот капитал, степенот на развиеност на банкарскиот систем на земјата од каде води потекло капиталот, како и степенот на развиеност на националниот банкарски систем, времето на влез на странски банки од аспект на економскиот циклус во кој се наоѓа земјата домаќин или земјата од каде води потекло банкарскиот капитал и сл.

Присуството на странскиот капитал, кој во македонскиот банкарски систем е застапен со над 75% во услови на должничка криза во евро-регионот, од каде што потекнува повеќе од половина од странскиот капитал, сепак успеа да ја одржи својата стабилност, релативно поднослив степен на ризичност (најнизок во регионот), прифаќајќи ги меѓународните банкарски стандарди за адекватност на капиталот, софистицираните алатки за оценка на кредитните и други ризици, што во голема мера претставува придобивка од присуството на меѓународните банки преку нивните подружници.

Сепак, останува фактот дека во трката за поголема профитабилност, странските подружници, направија промена на фокусот на своето кредитирање и се свртеа кон помалку ризичниот и попрофитабилниот сектор на кредитирање на граѓани. Тоа им овозможи да остварат над 98% од вкупната добивка во целокупната банкарска индустрија и да го намалат делумно ризичното работење. Оваа тенденција, иако позитивна од аспект на странските банки, не е особено добредојдено за македонската економија, бидејќи се намалува поддршката на корпоративниот сектор кој ја поддржува и поттикнува националната економија, додека со кредитирањето на населението, само привремено се подобрува стандардот на граѓаните без обезбедување на оддржливост на истиот.

4. Потребата за воведување на Базел 3 и неговото влијание на профитабилноста

Појавата на голем број финансиски кризи, а особено развој и пренос на глобалната финансиска криза од 2007/08, ја наметнува потребата од преземање на соодветни корективни мерки во начинот на функционирање на меѓународниот финансиски систем.

Во таа насока, Базелскиот Комитет за супервизија на банките, постојано ги следи промените што се случуваат на меѓународниот финансиски пазар: глобалните финансиски кризи, новите банкарски производи и услуги, неопходни за пронаоѓање нови начини за идентификување и менаџирање со банкарските ризици.

Затоа, во 2010 година, Комитетот го вовеле Базел 3 стандардот со цел да ја зајакне регулаторната рамка и да ја зголеми стабилноста на финансискиот сектор. Најзначајни промени кои треба да се направат се однесуваат на:

- Зголемување на потребното ниво на капитал за покривање на ризиците преземени од банките со сопствен капитал (акционерски капитал - обични акции, резерви и задржана добивка). Стапката на адекватност на капиталот е мерка од капиталот на банката изразен во процент од кредитниот ризик на кој е изложена банката. Овој индикатор ја мери отпорноста на банкарскиот систем на загуби (RBNZ, 2007):
- Вкупното потребно ниво на капитал се зголеми од 8% на 10.5%.
- Нов показател на ликвидноста кој го зголемува нивото на висококвалитетни средства (пари или средства) кои на приватните пазари можат да се претворат во пари со многу мала загуба или без загуба на вредноста, да ги исполнат потребите за ликвидност во период од 30 дена (BIS, 2012). Овој стандард ќе ја подобри стабилноста на банкарскиот сектор. Држењето на повеќе ликвидни средства ќе има негативен ефект на профитабилноста на банката.

Исто така, има уште еден стандард за ликвидноста – коефициент на нето стабилно финансирање, кој треба да обезбеди подобар менаџмент со среднорочните и долгорочните финансиски перформанси на банките. Овој коефициент треба да ги охрабри банките да се потпрат на постабилен извор на финансирање и да ја зголеми конкурентноста меѓу банките.

Откако групацијата на Гувернери и одговорните за супервизија од Базелскиот комитет го постигнаа договорот за воведување на новата Базелска реформа за капитал и ликвидност, НБРМ почна со подготовките за воведување на Базел 3 стандардите. Подготовките вклучуваат анализи за зголемување на нивото на потребен капитал за покривање на ризиците, воведување на меѓународните стандарди за ликвидност и временска рамка за нивна имплементација и примена. Подготовките, исто така, содржат и анализи за потребното ниво на капитал за покривање на ризици во нашиот банкарски систем (НБРМ, 2010).

Анализите потврдија дека Македонскиот банкарски систем ги исполнува новите барања за капитал. Стапката на адекватност на капитал е над новата пропишана стапка од 10.5%, изнесува 17%.

Во иднина за да се осигури дека Македонските банки ќе работат во согласност со новите меѓународни стандарди, НБРМ донесе нова одлука за методологијата за утврдување на капиталната адекватност. Со оваа одлука се прават промени во начинот на кој банката го дефинира сопствениот капитал и е дел од активностите за примена на капиталните стандарди дефинирани со промените во новата Базелска капитална спогодба.

Македонските банки со стапка на адекватност на капитал од 17%, спаѓаат во оние со највисоко ниво на капитал. Високото ниво на капитал дава сигурност на банкарскиот систем, но од друга страна, може да послужи и како објаснување за ниската стапка на РОЕ во македонскиот банкарски систем.

Бидејќи зборуваме за профитабилноста на Македонскиот банкарски систем, потребно е да напоменеме дека како резултат на воведувањето на Базел 3, ќе се зголемат трошоците на банките. Ќе се зголемат

трошоците за финансирање, потребата за реорганизација и сето тоа ќе ја намали профитабилноста на Македонскиот банкарски систем. Во овој контекст, потребно е да се напомене дека непоходното зголемување на капиталот може да биде проблем за малите банки. Овие банки би можеле да го зголемат капиталот со нивно проширување. Пример за тоа е спојувањето на Зираат Банка со Халк Банка, во 2012 година. Процесот на спојување на банките е поддржан од НБРМ и се очекува да продолжи во иднина како би се подобрила профитабилноста, конкурентноста во банкарскиот систем и да се подобри квалитетот на банкарските услуги. Според банкарските експерти, Македонските банки континуирано соработуваат со НБРМ на полето за имплементирање на новите Базелски спогодби. Во која мерка воведувањето на овие стандарди ќе влијаат на профитабилноста, никој не може да биде сигурен. Добро е познато дека Базел 3 стандардите ќе се равиваат постепено до 2019 година, што им оди во прилог на банките.

ЗАКЛУЧОК

Профитабилноста е резултат на начинот на кој работат банките, притоа имајќи го во предвид и окружувањето во кое функционираат. Профитабилноста го прикажува квалитетот на менаџерскиот тим на банката, однесувањето на акционерите, политиките, стратегиите ефикасноста и способноста за управување со ризиците. При оценувањето на економските перформанси на банките (кое претставува доста сложен процес), секогаш се зема во предвид окружувањето во кое работи банката, интерните и екстерните активности. За да се оцени профитабилноста, се употребуваат повеќе показатели, а податоците за нивната пресметка се добиваат од финансиските извештаи на банките. Приносот на средствата (ROA), приносот на капиталот (ROE) и нето-каматната маржа (NIM), се најупотребуваните показатели за пресметка на профитабилноста на банките. Приносот на средствата (ROA), го покажува заработениот профит по единица средства и претставува одраз на способноста на менаџментот за користење на финансиските и реалните инвестициски ресурси на банката за остварување профит. Овој показател зависи од политиката на банката, одлуките на менаџментот, како и од фактори врз кои немаат контрола, а се поврзани со економската и државната регулација. Приносот на капиталот (ROE) ја покажува ефективноста на менаџментот на банката при користење на средствата кои ги има на располагање од акционерите и претставува индикатор за приносот што го остваруваат тие како надоместок за вложувањето на нивниот капитал во конкретната банка. Нето-каматната маржа NIM, се смета за ex-post мерка, затоа што се земаат во предвид остварените каматни приходи и расходи. Нето-каматната маржа (NIM) ги одразува трошоците на финансиското посредување на банката. Преку неа дознава колку ефикасно е раководена банката и која е стапката на принос што ја остварува каматоносната актива.

Денес факторите кој влијаат на профитабилноста се делат на надворешни и внатрешни. Внатрешните фактори, уште нарекувани и микрофактори, произлегуваат од самото работење на банката и најдобро можат да се видат од билансите и извештаите. Додека пак, надворешните фактори се варијабли кои не се директно поврзани со работењето на менаџментот на банката, туку се одраз на економско – правните услови во кои работи банката и кои влијаат на нејзините остварувања и работење.

Еден од поважните фактори што влијае на профитабилноста на банката претставува капиталот. Повисоката капитализираност ја поттикнува профитабилноста. Постабилната капитална позиција дава јасна и сигурна слика за банката во очите на инвеститорите и другите банки вклучувајќи ја и централната банка и праќа сигнал до пазарот дека сопствениците на банката инвестираат повеќе во неа бидејќи очекуваат подобри перформанси во иднина.

Во однос на тоа како големината на банката влијае на профитабилноста, претставува внатрешен фактор, бидејќи менаџментот на банката е тој којшто сам одлучува дали да има проширување на банката, преку здобивање на дополнителни средства и дополнителни обврски.²⁷ Доколку се зголеми банката, може да се намалат трошоците и да се направи диверзификација на кредитите и на другите производи, а со тоа банката ќе си овозможи влез на пазари, на кои помалите банки не би можеле. Кога банката има поголема можност за диверзификација на ризикот, има поголема можност за зголемување на профитот и намалување на ризикот. Како основен фактор во работењето на банките е потребата за управување со ризици. Во секојдневното работење банките се изложуваат на разни видови на ризици, затоа е потребно добро менаџирање на тие ризици, а сето тоа ќе влијае и на профитабилноста на банката. Посебен осврт се дава на кредитниот и ликвидносен ризик. Кредитниот ризик е однос помеѓу резервираните средства за покривање

²⁷Haron, 2004

на можни загуби на кредити и вкупните кредити. Оваа променлива ни покажува колку е банката подготвена да ги покрие можните загуби. Колку повеќе овој однос расте, толку повеќе расте и изложеноста на кредитен ризик, а со тоа расте и можноста за неуспех на банката, а во најлошо сценарио и пропаст. Способноста на банката успешно да ги планира промените во изворите на финансирање ја одредува нејзината изложеност на ликвидносниот ризик. Успешното управување со ликвидноста значи дека, и покрај некои потенцијални неповолни услови, банката би имала пристап до одредени извори кои ќе ѝ бидат потребни за да ги задоволи потребите на своите клиенти и достасаните обврски. За да се заштитат од овој ризик, кој може да доведе и до проблем со солвентоста, банките одлучуваат да чуваат високоликвидни средства, но со ниска стапка на принос, а тоа негативно се одразува на профитабилноста.

Врската помеѓу трошоците и профитабилноста изгледа многу едноставна. Колку е поголема вредноста на оваа променлива, толку повеќе се намалува профитабилноста и обратно, поефикасното нивно управување би влијаело позитивно на профитабилноста. Ваквиот негативен ефект значи дека кога банката неефикасно управува со трошоците, таа всушност, само мал дел од нив префрла на товар на клиентите и цените кои тие ги плаќаат, а останатиот дел на своја сметка, т.е. на штета на својот профит, бидејќи поради конкуренцијата, банката не може да си дозволи поголем пораст на цените на услугите.

Управувањето на банкарската институција, само по себе, е предуслов за остварување профит и одржување стабилност. Докажано е дека супериорниот менаџмент ги зголемува профитот и пазарниот удел. Од друга страна, таму каде што квалитетот на управувањето е лошо и следењето на работата на вработение е слабо, таму дел од вработените нема да ги вложат сите свои напори, ќе дојде до ситуација на “free riding” (слободни јавачи) на сметка на добрите работници.

Удел во остварувањето на профитабилноста, покрај најголемите и највпечатливите ставки од билансите на банките како што се капиталот или средствата, имаат и вработените во банката, кои заземаат високо место на листата со трошоци, па затоа е многу важно да се испита

висината и оправданоста на тие трошоци, што ја дава сликата за продуктивноста.

Информационата технологија е многу значајна за ефикасноста на банките. Преку инвестирање во посовремена и софистицирана ИТ, банката ги намалува своите трошоци, а со тоа таа е во трошочна предност и исто така, се врши диверзификација на производите, што ѝ дава конкурентна предност на банката, а сето ова влијае позитивно на профитабилноста.

Голем дел од профитабилноста одредува и структурата на билансот на состојба. На страна на средствата, кредитите вообичаено се еден од поважните извори на приходи за банката, па затоа се смета дека би требало да имаат позитивен ефект врз работењето и профитабилноста.

По дерегулацијата, новата информатичка технологија, финансиските иновации и други промени во банкарскиот сектор, значаен дел на приходите на банките, ќе станат некамерните приходи. Во развиените земји, односот меѓу приходите од вонбилансните активности, провизии, продажба на хартии од вредност и сл. и вкупните приходи значајно се зголемуваат. Додека во земјите кои имаат пониска развиеност на пазарот на хартии од вредност, сè уште преовладува високиот износ на каматни приходи.

Во вториот дел од овој труд, посебен осврт е даден на финансиските кризи во банкарскиот сектор. Терминот финансиска криза се користи за именување на различни состојби во економијата, односно кога некои финансиски институции или фондови ненадејно губат голем дел од својата вредност.

Додека пак, банкарска криза е состојбата кога некоја банка доживува ненадејно и брзо повлекување на средствата на вложувачите се нарекува банкарско истекување. Поради тоа што банките позајмуваат најголем дел од готовината што ја добиваат во депозити, тешко е подоцна брзо да ги исплатат сите депозити, ако истите се барани од вложувачите ненадејно. Така, истекувањето може да доведе до банкрот на банката, предизвикувајќи голем број на вложувачи да ги изгубат своите заштеди.

Економистите велат дека финансиската актива (на пример: акциите) создава меур кога нејзината цена ја надминува сегашната вредност на

идните приходи (какви што се каматите или дивидендите, кои се добиваат откако помине одреден период на поседување). Ако поголем дел од учесниците на пазарот купуваат капитал, првенствено со надеж подоцна да го продадат по повисоки цени, наместо да го купуваат истиот за да направат приход во моментот, ова би можело да биде доказ дека меурот постои. Ако постои меур, значи, исто така, постои и ризик за пад на цените на активата: учесниците на пазарот ќе продолжат да купуваат сè додека очекуваат други да прекупуваат од нив, и кога многумина одлучат да продаваат, ќе дојде до пад на цените. Сепак, во практиката е тешко да се каже дали, всушност, цената на активата е еднаква со нејзината основна вредност, така доста е тешко со сигурност да се детектираат меури. Некои економисти инсистираат на тоа никогаш или речиси никогаш не се појавуваат меури.

Кога една земја што одржува фиксен девизен курс е ненадејно присилена да ја девалвира својата валута поради шпекулативен напад, настанува криза која се нарекува криза на валути или криза на билансот на плаќање. Кога една земја не може да го исплати својот суверен долг, тоа се нарекува суверено неисплаќање. И покрај тоа што и девалвацијата и долгот би можеле да бидат самоволни одлуки на владите, тие често пати се сметани за ненамерни резултати од промената на инвеститорското чувство, што доведува до ненадејно запирање на капиталните приливи или ненадејно зголемување на капиталниот одлив.

Негативниот раст на БДП, кој трае два или повеќе квартали, се нарекува рецесија. Рецесијата која трае подолго се нарекува депресија, додека периодот на бавен, но не и на безусловно негативен раст понекогаш се нарекува економска стагнација.

Поради тоа што овие појави дејствуваат врз многу повеќе нешта отколку само врз финансискиот систем, тие обично не се сметаат за финансиски кризи сами по себе. Сепак, некои економисти сметаат дека повеќето од рецесиите се предизвикани, во најголем дел, од финансиски кризи. Еден добар пример е Големата Депресија, на која, во многу земји ѝ претходеа банкарски истекувања и берзански падови.

Предизвикана од намалувањето на ликвидноста на банкарскиот систем во САД, во 2007 година започнува Големата рецесија или финансиска криза. Таа резултираше со колапс на многу финансиски институции, потпомагање на банките од национални влади и падови на берзанските пазари ширум светот. На многу места, страдаше и пазарот со недвижности, резултирајќи со многу иселувања, заплenuвања и продолжени одмори. Многу економисти сметаат дека е најлошата финансиска криза после Големата криза од 1930-тите. Таа придонесе за пропаѓање на клучни бизниси, намалување на потрошувачката моќ пресметано во трилиони американски долари, значителен пад на економската активност, а владите мораа да преземат важни чекори. Многу мерки, со различна тежина биле предложени од експертите. Пазарни, но и регулаторни решенија се имплементирани, или пак се разгледуваат, додека сè уште има големи ризици за светската економија за периодот од 2010-2012 год. Колапсот на глобалниот пазар со куќи, кој го достигна врвот во САД во 2006, предизвика драстично паѓање на вредноста на акциите поврзани со недвижностите, наштетувајќи им на финансиските институции ширум светот. Главните и основни причини за избувнувањето на финансиската криза се лоцирани во САД. Пред сè како предиспозиција, се споменуваат цените на недвижностите, но тука заземаат место и други релевантни фактори како што се: непромисленото хипотекарно кредитирање, недостиг на транспарентност и одговорност кај хипотекарното кредитирање, однесувањето на рејтинг агенциите, секјуритизацијата, глобалните неурамнотежности, многубројните меури, законодавството, неуспехот во управувањето со ризикот, банкарскиот систем во сенка, финансиските иновации и други.

Европската должничка криза (често се нарекува како Кризата во Еврозоната) е финансиска криза низ која тековно минуваат неколку европски земји кои се соочија со висока стапка на јавен долг и колапс на финансиските институции, што им оневозможи или значително ја отежна нивната способност за отплата или рефинансирање на нивниот долг без помош од трета страна. Европската должничка криза започна во 2008 година, со колапсот на банкарскиот систем на Исланд, но особено доби на значење со нејзиното проширување, првенствено во Грција, Ирска и

Португалија во текот на 2009 година, со што се создаде еден вид криза на доверба кон европските компании и економии во целина. Од крајот на 2009 година, стравувањата за ширењето на должничката криза во Европа особено ги зафати инвеститорите, како резултат на глобалното зголемување на приватниот и државниот долг низ целиот свет, заедно со бранот на намалување на кредитниот рејтинг на некои европски држави. Сето тоа ги направи инвеститорите повнимателни и дополнително го забави економскиот раст на овие земји.

Секако дека и Македонија ќе биде погодена од финансиската криза во светот. Токму затоа последниот дел од овој труд е посветен на профитабилноста на македонските банки во време на финансиска и должничка криза. Анализите покажаа дека трендот на профитабилноста на банкарскиот систем на Република Македонија за периодот 2008-2012 година е идентичен со оној карактеристичен за банкарските системи на земјите од опкружувањето и останатите брзорастечки економии од Европа. За разлика од банкарските системи на развиените земји, коишто главниот удар врз профитабилноста, како последица на меѓународната економска криза, го почувствуваа во 2008 година, банкарските системи на овие земји се соочија со влошена профитабилност една година подоцна. Наспроти нагорниот тренд на стапката на поврат на банкарските системи во развиените земји, во 2009 година, банкарскиот систем во Република Македонија забележаа намалување, па и негативни вредности на основните показатели на профитабилноста кај одредени средни и мали банки. Основната причина за ваквиот тренд на профитабилноста на македонскиот банкарски сектор е „временското задоцнување” на негативните ефекти од глобалната економска криза, а потоа и од европската должничка криза која во Македонија се пренесе преку индиректните канали на трансмисија, пред сè преку негативните ефекти врз реалниот сектор.

Се наметна потребата од анализа на влијанието на странските банки врз македонскиот банкарски сектор во време на финансиската криза. Странските банки во земјите каде го внеле својот капитал, воведуваат нови банкарски производи, нови техники на стратешко управување и управување со ризици, како и здрава култура на кропоративно

управување, кои се развиени во земјите на нивните матични банки. Исто така, влезот на странските банки ја подобрува законската рамка, финансискиот мониторинг, ја намалува корупцијата и го стимулира развојот на транспарентното решение на посредничките финансиски операции до страна на целиот банкарски систем. Во услови на криза од различен карактер (банкарска, финансиска, економска, должничка), состојбите можат да бидат малку поинакви. Имено, постои опасност, матичните банки, преку своите подружници или филијали да ги пренесат ризиците од банкарскиот систем на својата земја и да ја прелеат кризата.

Сепак, би рекле дека влезот на странскиот капитал може да има значајни или помалку значајни позитивни и негативни влијанија врз банкарскиот систем на земјата домаќин во зависност од големината на учество на странскиот капитал, степенот на развиеност на банкарскиот систем на земјата од каде води потекло капиталот, како и степенот на развиеност на националниот банкарски систем, времето на влез на странски банки од аспект на економскиот циклус во кој се наоѓа земјата домаќин или земјата од каде води потекло банкарскиот капитал и сл.

Присуството на странскиот капитал, кој во македонскиот банкарски систем е застапен со над 75% во услови на должничка криза во евро-регионот, од каде што потекнува повеќе од половина од странскиот капитал, сепак успеа да ја одржи својата стабилност, релативно поднослив степен на ризичност (најнизок во регионот), прифаќајќи ги меѓународните банкарски стандарди за адекватност на капиталот, и софистицираните алатки за оценка на кредитните и други ризици, што во голема мера претставува придобивка од присуството на меѓународните банки преку нивните подружници.

Сепак, останува фактот дека во трката за поголема профитабилност, странските подружници, преку направените анализи, направија промена на фокусот на своето кредитирање и се свртеа кон помалку ризичниот и попрофитабилниот сектор на кредитирање на граѓани. Тоа им овозможи да остварат над 98% од вкупната добивка во целокупната банкарска индустрија и да го намалат делумно ризичното работење. Оваа

тенденција, иако позитивна од аспект на странските банки, не е особено добредојдено за македонската економија, бидејќи се намалува поддршката на корпоративниот сектор кој ја поддржува и поттикнува националната економија, додека со кредитирањето на населението, само привремено се подобрува стандардот на граѓаните без обезбедување на оддржливост на истиот.

Појавата на голем број финансиски кризи, а особено развој и пренос на глобалната финансиска криза од 2007/08, ја наметнува потребата од преземање на соодветни корективни мерки во начинот на функционирање на меѓународниот финансиски систем. Затоа, во 2010 година, Комитетот го воведо Базел 3 стандардот со цел да ја зајакне регулаторната рамка и да ја зголеми стабилноста на финансискиот сектор.

Според банкарските експерти, Македонските банки континуирано соработуваат со НБРМ на полето за имплементирање на новите Базелски спогодби. Во која мерка воведувањето на овие стандарди ќе влијаат на профитабилноста, никој не може да биде сигурен. Добро е познато дека Базел 3 стандардите ќе се равиваат постепено до 2019 година, што им оди во прилог на банките.

Преглед на литературата (REFERENCES)

1. Abel B. A., Bernanke S. B. and Croushore D.: *Macroeconomics*, Pearson Education Inc, publishing as Addison-Wesley Copyright.2008.
2. Bhagwati J.: *In Defense of Globalization*, Oxford University Press: New York.2004.
3. Claessens S. and Kose M.A.: *What Happens During Recessions, Crunches and Busts?* IMF Working Paper, 2008. NO 08/274.
4. Corbo V. and Hernandez L.: *Macroeconomic Adjustment to Capital Inflows: Lessons from Recent Latin American and East Asian Experience*, The World Bank Research Observer, Vol.11, (1997) pp. 61-85.
5. Economist Intelligence Unit: *World economy: Has the crisis dented globalization prospects?* January,2011.
6. Edwards S.: *On Crisis Prevention: Lessons from Mexico and East Asia*, Brookings Institution Press, NBER Working Paper 9867. (1999).
7. Георгиева Свртинов В.: *Финансиска либерализација и финансиска стабилност*, Македонска ризница Куманово.2011.
8. Горан Петревски, *Управување со банките*, Скопје: Економски факултет, 2008.
9. Илоска, Н. *Анализа на профитабилноста на македонските банки*. научен труд.
10. Krugman P. and Obstfeld M.: *International Economics –Theory and Policy*, 8 th edition, Pearson Education, Inc publishing as Addison-Wesley, 2009.
11. Петковски М.: *Глобалната финансиска криза во 2008 година-причини и последици*, Зборникот на трудови на МАНУ, посветен на академик Ксенте Богоев, Скопје.2009.
12. Petkovski M. and Georgieva Svrtinov V.: *The impact of capital controls on maintaining macroeconomic and financial stability in emerging market economies*”, 2012.

13. Rajan R.S.: *Economic globalization: examining the issues*, The Singapore Institute of Policy Studies. 1998.
14. Scholte J.A.: *Globalization-A Critical Introduction*, Second Edition, Macmillan Press Ltd 2008.
15. Stiglitz J. E.: *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton & Company, New York, 2002.
16. Zedillo E.: *Capital Flight and Third World Debt*, Institute for International Economics, Washington D.C. 1987.
17. Janek Uiboupin "Impact of Foreign Banks on Banking Sector Stability in Central and Eastern European Countries", International seminar "Financial Sector Research in Estonia" 2007.
18. Crina Raluca "The Globalisation of the Banking Sector – Evolutions and Predictions" -2009.
19. Niels Hermes & Robert Lensink "Foreign banks presence, domestic bank performance and financial development"-2008.
20. Christian E. Weller & Mark J. Scher "The impact of multinational banks on development finance" "Center for European Integration Studies 2000
21. Dorothea Schafer & Oleksandr Talavera "The Impact of Foreign Banks Entry on Domestic Banks' Profitability in a Transition Economy" – DIW, Berlin, Feb. 2007.
22. Center for Economic Analysis. (2005). The efficiency of the Macedonian Banking Sector. CEA Journal of Economics. Skopje.
23. Center for Financial Training. (2010). Banking Systems, 2nd Edition 2010, South-Western, Cengage Learning.
24. Croatian Banking Association. (2009). Profitability of banks in Croatia: How to evaluate downfall? Retrieved from <http://www.hub.hr/Default.aspx?art=1935&sec=566>
25. Hubbard, G., & O'Brien, A. (2012). Money, Banking and Financial System. USA: Pearson Education, Inc.
26. Killian, T. W. (2010). Basel III and Its Implications: A Closer Look. Sandler O'Neill & Partners.
27. KPMG. (2011). Basel III: Issues and Implications White Paper, USA. Retrieved from <http://www.kpmg.com/mk/en/issuesandinsights/articlespublications/bro>

28. Madzova, V. (2011). Introduction of Basel III: Opportunities and Challenges. Yearbook, 3. University "Goce Delcev" – Stip. R. Macedonia. P.73-84.
29. Mishkin, F. (2007a). The economy of money, banking and financial markets (8th ed.) Pearson Education, Inc., USA.
30. Mishkin, F. (2012b). The economy of money, banking and financial markets (10th ed.). Pearson Education, Inc., USA.

Интернет извори

1. Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија на Република Македонија во 2008 година <http://www.nbrm.mk> ;
2. Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија на Република Македонија во 2009 година <http://www.nbrm.mk> ;
3. Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија на Република Македонија во 2010 година <http://www.nbrm.mk> ;
4. Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија на Република Македонија во 2011 година <http://www.nbrm.mk> ;
5. Извештај за банкарскиот систем и банкарската супервизија на Република Македонија во 2012 година <http://www.nbrm.mk> ;
6. Profitability Ratios. <http://www.investopedia.com>;